

KÖZLEMÉNYEK

KISS P. ATTILA

GERMÁN NÉPEK RÉSZVÉTELE A HUNOK HADJÁRATAIBAN

Bevezetés

Jordanes fő műve, a *Getica* a nedaai csata leírásánál a Hun Birodalom fennállása folyamán együtt harcoló germán népek között említi az osztrogótokat,¹ a gepidákat, a rugiakat, a szvébeket és a herulokat.² E népek a hunok hadjárataiban nomád szokás szerint, mint katonai segédnépek vettek részt. A nyugati történetírásban először 1981-ben Rudi Paul Lindner fogalmazta meg markáns véleményét az V. századi hun hadászat átalakulásáról. Lindner szerint az V. század közepére forrásokkal is bizonyítható, hogy a hun hadművészet egyre távolabb kerül a lovasnomád alapoktól és egyre inkább a letelepedett civilizációkra jellemző gyalogosharcászat kezd uralkodóvá válni.³ A magyar szakirodalomban Lindnertől függetlenül elsősorban Bóna István révén jelent meg a nézet, mely szerint a különböző germán segédnépek Attila uralomra kerülése után kezdtek el mind nagyobb számban részt venni nomád uraik hadjárataiban.⁴ Bóna megállapítása kapcsán azonban felmerül a hun történelemre vonatkozó források eloszlásának időbeli problémája. Az írott kútfők közel 90%-a tárgyalja Attila korát, az őt megelőző uralkodókról és hadjáratokról csak rövid, egy-két soros híradások szólnak.⁵ Külön fel kell hívni

¹ A magyar nyelvű szakirodalom különböző formában használja az a gót törzsek keleti felére alkalmazott megnevezéseket: keleti gót, osztrogót. A hunok európai megjelenésekor a keleten élő gót törzsek még használták a *greutung* kifejezést is önelnevezésként (Ammianus Marcellinusnál még ez szerepel), azonban a hun korszakban lezajló ethnogenezis során egyre inkább az osztrogót elnevezés terjedt el. *Christensen* 2002. 212–217., 220–230. o.; *Wolfram* 1990. Magam ezt a terminust fogom használni, mivel a források általában ezen a néven nevezik a hun uralom alatt élő gót törzseket.

² *Jordanes: Getica*, 261. o.

³ *Lindner* 1981. 10–12. o. Lindner elsősorban azzal érvel, hogy a hunok európai megjelenésének időszakában az írott források minden egyes alkalommal külön kiemelik a hunok lovait, melyek hadisikereik elsődleges letéteményesei. Ezzel szemben az V. századi hadjáratokat megőrkítő forrásokban egyre kevesebb szó esik a legendás hun lovakról, sőt a mauriacumi csata leírásánál már egyenesen a test-test elleni közelharc a domináns. Véleménye szerint ebben döntő jelentősége lehetett annak a ténynek is, hogy a hun hatalmi központ áthelyeződött a Kárpát-medencébe, ahol a hunok folyamatosan a letelepedett életmódra kényszerültek. *Lindner* 1981. 15. o. – Lindner érvelése ellen szól, hogy nem veszi figyelembe a hunokról szóló első híradások (Ammianus Marcellinus, Jeromos) esetében az antik barbárábrázolásra, toposzokra visszamenő előképeket, melyek keverednek a híradások valós adataival. A nyugati forrásokban megjelenő hun képpel kapcsolatban: *Giessauf* 2006. 57–92. o.

⁴ *Bóna* 1993. 75–77. o. Bóna főleg a balkáni hadjáratok kapcsán említi meg, hogy a különböző germán törzsek harcosain kívül az alán és szarmata csoportok is jelentősen erősítették a Hun Birodalom haderejét. Azonban a korszakra vonatkozó források a hun hadjáratokban résztvevő népek kapcsán nem említik meg sem a szarmatákat, sem pedig az alánok részvételét a hunok oldalán a 440-es és 450-es években. Alánok a hunok oldalán csak a 370-es években, Ammianus Marcellinus történeti munkájában szerepelnek a hunok hadjárataiban. *Ammianus Marcellinus* XXXI, 3.

⁵ *Schäfer* 2001a. 23. o.

a figyelmet a források mennyisége mellett azok minőségére is. A korszakra vonatkozóan nem áll rendelkezésünkre olyan minőségű kútfőanyag, melynek révén komplex képet alkothatnánk az egyes hadjáratok lefolyásáról, döntő csatáiról. A források jelentős része retorikus igénnyel megszerkesztett munka vagy apró annales-szerű szöveg, melyből nagyon nehéz a korabeli események pontos képét megrajzolni. Szerzőik hadászati járatan személyek voltak, így a katonai eseményeket sem látták át.⁶ Feltételezhetjük, hogy sokszor az egyes hadjáratokban résztvevő segédnépeknek csak töredékét sorolták fel, ahogyan az Jordanesnél több esetben is tetten érhető.⁷ Az egyes szerzők gyakran az egyetemes irodalmi tradíció és a politikai irányvonalak szellemében hozták létre műveiket, melyek elemzése így további problémákat vet fel.⁸

Az eurázsiai steppe nomádjainak körében az alávett elemek katonai segédnépként történő alkalmazása igen régi időre visszamenő szokásnak tekinthető, meglétét a nomád hatalmi struktúra indokolja. A nomád birodalmak létrejöttének egyik legfontosabb mozzanata mindig egy-egy új vezértörzs, vezérnemzetség felemelkedése. A vezértörzsek hatalmukat először általában a közeli, rokon törzsekre terjesztették ki, majd fokozatosan meghódították a távolabbi törzseket is. A felemelkedő nemzetségből egy másik törzs meghódításával veszi kezdetét a birodalom gyors szerveződése.⁹ A megalakult új hatalom elsődleges feladata a terjeszkedés, ami a vezértörzs, vezérnemzetség presztízsét növeli, és biztosítja az uralkodó dinasztia számára a hatalmat.¹⁰ A folyamatos terjeszkedés során más nomád és nem nomád törzseket, törzsszövetségeket, letelepedett csoportokat is uralmuk alá hajtottak. A nomád birodalmak egyik jellegzetessége, hogy a legyőzött csoportok politikai egységét nem minden esetben bontották meg, hűségük fejében a meghódított népek vezetői megtarthatták vezető pozíciójukat népük élén.¹¹

⁶ A középkori hadtörténetírás elméleti-forrástani kérdéseivel legutóbb Veszprémy László foglalkozott. Arra hívja fel a figyelmet, hogy a XVI. század választóvonalat jelent, hiszen ettől kezdve robbanásszerűen nő meg a katonai jelentések és dokumentumok száma. Hangsúlyozza, hogy a középkori források leírásait és adatait igen kritikusán kell kezelni, ugyanis a források lejegyzői gyakorta hadászathoz nem értő klerikusok voltak. Így igen nagy teret kap a modellezés és a politikai előzmények elemzése, amely szintén a hadtörténetírás szerves részét kell, hogy képezze a középkor eseményei kapcsán. *Veszprémy* 2006. 517–522. o. – Kiváló példát szolgáltat a hunok esetében a mauriacumi csatáról ránkmaradt egyetlen beszámoló, Jordanes leírása, aki a csata eseményeit nem igazán látta át, ezért sok prózai és egyéb exodust illesztett be az események leírásához. Franz Altheim a mauriacumi csatával kapcsolatban egyenesen Hérodotosz salamisi csatájának leírásával veti egybe a gót auktort leírását. *Altheim* 1959. 323–329. o.

⁷ Jordanes két művében, a *Geticában* és a *Romanában*, a hunok mellett csak az osztrogótokat és a gepidákat említi meg a hadjárat résztvevői között, valamint utalást tesz rá, hogy számos más gens is részt vett a harcokban. *Jordanes: Getica*, 199. o.; *Jordanes: Romana*, 331.

⁸ A hun uralom alatt élő gót Amal nemzetség geneológiája többek között szintén „kanonizáció” esett át, melynek célja a dinasztia osztogótok feletti töretlen uralmának legitimizációja volt. *Heather* 1989.; *Christensen* 2002. 153. o. – Walter Goffart a kora középkor nagy szerzőinek munkáit elsősorban irodalmi alkotásként vizsgálta és elemezte, az irodalomkritika módszereivel. Az erősen posztmodern hatásokat és szemléletmódot tükröző munka némely esetben túlzottan is mostohán kezeli az írott kútfőket. Goffart véleménye szerint e munkáknak eléggé alacsony a forrásértéke, csak puszta narratívák a posztmodern történetírás meghatározásával élve. *Goffart* 1988. 17–18. o.

⁹ *Czeglédy* 1969. 78–79. o.; *Kristó* 1996. 79. o.; *Németh* 1930. 30–34. o.; *Vásáry* 2003. 21–22. o.

¹⁰ A türk kagánok szakralitásának és uralkodásuk alapjának meghatározója a *qut*, a karizma, melynek elvesztése (természeti csapás, katonai vereségek) akár az uralkodó életébe is kerülhet. A türk és nomád uralkodók karizmájáról és szakralitásukról ír: *Márton* 1996. 74–75. o.; *Róna-Tas* 1996. 196–197. o.

¹¹ *Czeglédy* 1969. 78–79. o. Kiváló példák állnak rendelkezésünkre a mongol korból, ahol több példa is ismert az orosz fejedelemségek kapcsán, lásd: *Vásáry* 1986. 295–298. o.

1992-ben Barfield mutatott rá a nomád birodalmak rendszerében mutatkozó alapvető kettősségre: külkapcsolataiban elsősorban az autokrata, míg belső szervezetükben főleg a szövetségi jelleg volt a meghatározó. Barfield szerint a nomád uralmi rendszer három szintből tevődik össze. A legfelső szintjén az uralkodó és udvara található, ezt követik a törzsek, törzsszövetségek élére kinevezett kormányzók, akik gyakran az uralkodócsalád tagjai is, majd végül a helyi törzsi vezetők, akiket bár népük választ, de ugyanakkor a nomád uralkodónak is hűséggel tartoztak.¹² A nem nomád népek ugyanígy betagozódtak ebbe a rendszerbe, hűségük fejében szuverenitásukat megőrizhették. Az alávetett közösségek belső öngazgatásuk megőrzéséért cserébe elsősorban engedelmességgel és adóval tartoztak. Mindezek mellett a legfontosabb, amit a vezető nomád törzsek elvárhattak az általuk meghódítottaktól, bizonyos számú katonai haderő kiállításának kötelezettsége volt, amit az uralkodó bármikor felhasználhatott saját céljaira. A mongol kánnál követésben járó Plano Carpini szemléletes példát hoz erre: „A meghódítottól ezeket követelik: szálljanak velük együtt hadba bárki ellen, amikor nekik úgy tetszik.”¹³

A katonai segédnépek a hadjáratok alkalmával a legváltozatosabb szerepköröket töltötték be, de feladatkörüket nagyrészt harcmódoruk határozta meg. A könnyűlovasokból álló kutrigrókat Baján avar kagán 567-ben Dalmácia felprédálására küldte.¹⁴ Szintén az avarok mellett harcoltak Konstantinápoly 626-os ostrománál a gepida és szláv segédcsapatok is, akik feltehetően a nehéz- és a könnyűgyalogság szerepét töltötték be az alapvetően nehézlovas harcmódort képviselő avarok mellett.¹⁵ A segédnépek fontos szerepe volt még az elővéd és az utóvéd biztosítása. A *De Administrando Imperio* 39. fejezetének tudósítása szerint a magyarok mellett segédnépként harcoló kabarok a háborúban „az élen jártak”.¹⁶ „Az élen jártak” kifejezést a kutatás az elővéd szerepeként értelmezte, melynek feladata az ellenséggel való első összecsapás és a katonai felderítés volt.¹⁷ Az egyik legsúlyosabb vétségnek számított, ha egy alávetett nép nem látta el a segédnépi kötelezettségeit, nem engedelmeskedett a hadba hívó parancsnak. Bayan Čor šine-usu-i felirata szerint az ujugorok a parancsot nem teljesítő seki oguzokat teljesen megsemmisítették.¹⁸

¹² Barfield 1992. 5–8. o.

¹³ Plano Carpini VII, 2. Az idézett szöveget Ruitz Izabella fordította. Plano Carpini legutóbbi kiadása: Giessauf 1995.

¹⁴ A kutrigró támadás emlékét Menander Protector őrizte meg. A forráshely fordítása: Szádeczky-Kardoss 1998. 37. o. Az Avar Kaganátus katonai segédnépeivel és azoknak a hadjáratokban betöltött szerepével az írott és régészeti forrásanyagra támaszkodva utólagára Nagy Katalin foglalkozott. Nagy 2007.

¹⁵ Szádeczky-Kardoss 1998. 180. o. A könnyű- és nehézlovaság hagyományos alapon történő értelmezése ellen Négyesi Lajos hívta fel a figyelmet. Négyesi szerint a felosztást alapvetően nem a védőfegyverzet súlya alapján kellene elvégezni, hanem a terminológiának inkább a lovasságnál megjelenő két alapvető harcmódort kellene meghatározni. A könnyűlovaság, a védőfegyverzet súlyától függetlenül alapvetően támadó, nagyobb manőverezőképeségű feladatok, míg a nehézlovaság kisebb manőverezőképeséggel főleg védelmi feladatok végrehajtására képes. Négyesi 2000. 375–378. o.

¹⁶ Bőrbanszületett Konstantin: A Birodalom kormányzása. [De Administrando Imperio.] Ford.: Moravcsik Gyula. Szeged, 2003. 39.

¹⁷ Göckenjan 1972. 36. o.; Kristó 1980. 115. o.; Szűcs 1992. 288. o.

¹⁸ Bayan Čor K3–k4. A forrás bár kissé túlzó, feltehetően a politikai kereteiket verték szét, nem teljesen fizikálisan semmisítették meg őket. A felirat új kritikai kiadása: Berta 2004. 304. o. – Hasonló büntetésben részesültek a mongol korban a szarutul nép ellen segítség küldését megtagadó tangutok is a *Mongolok Tükös Történetének* tudósítása szerint. MTT 128. o.

Az általánosan bevett nomád hagyománytól a Hun Birodalom nagykirályai sem tértek el. Az Európában a 370-es évek során megjelenő és birodalmat alapító hunok segédnépeinek jelentős hányadát a különböző germán nyelvet beszélő törzsek alkották.¹⁹ A hunok a fentebb vázolt nomád gyakorlatnak megfelelően meghagyták az alávetett germánok belső integritását; vezetőiket, akik hűek voltak hozzájuk továbbra is maguk választhaták.²⁰ A germánok és nomád vezetők közötti viszony alapvető átértékelésére került sor nemrég, melyhez Schäfer Tibor munkái nagymértékben hozzájárultak.²¹ A sematikus úrszolga viszony helyébe egyre inkább az egyenlő, egymással együttműködő felek kapcsolatának képe kezd kirajzolódni. A Hun Birodalom sikereinek alapját a vezető réteg közötti szoros kapcsolatok teremtették meg. Schäfer Tibor szerint a Hun Birodalom egy laza, a különböző törzsek között fennálló szövetség volt, ahol az uralkodó nem korlátlanul gyakorolta hatalmát. A nagykirály fő feladata a presztízsjavak biztosítása, szétosztása volt. Ezek alapján a különböző népek közötti legfőbb összekötő kapocsnak a közös zsákmányszerzés bizonyult, s a megszerzett javak védelme és biztosítása.²² Természetesen az értékek felhalmozása a hatalommegtartás elengedhetetlen eszköze volt a különböző népek között, ugyanis a hun főuralkodóktól megszerzett javakat a germán uralkodók újraosztották katonai kíséretük között.

Germán népek részvétele a hunok hadjárataiban a korai időszakban (376–409)

Az első germán nép, melyet írott források hun hadjáratban említenek, az osztrogót volt. A hun uralom alá került osztrogótok élén a hunok meghagyták korábbi uralkodó dinasztiajukat, az Amal-nemzetséget, mely a források szerint a hun-korszak alatt végig megtartotta hatalmát. Két fő forrásunk, Ammianus Marcellinus és Jordanes eléggé elmentmondásos adatokat közöl az Ermanarich halálát követő eseményekről. Ammianus szerint a nagy osztrogót király halála után is tovább harcoltak az alánok és a hunok ellen, utódja Vithimir vezetésével, míg a gót szájhagyományokat őrző Jordanes szerint az osztrogót királyság új uralkodója Vinitharius behódolt a hunoknak.²³ Jordanes szerint az

¹⁹ A szakirodalomban régóta meghonosodott a 375-ös dátum, melyhez a kutatás Ermanarich gót királyságának szétesését köti. Újabban Krautschick sorakoztatott fel kritikai érveket a hunok gótok felett aratott győzelmének korábbra datálásával kapcsolatban. Véleménye szerint a gótok és hunok harca már jóval 375 előtt megkezdődött, és Ermanarichnak legkésőbb 374 folyamán kellett vereséget szenvednie az újonnan érkező nomádoktól. *Krautschick* 1999. 65–67. o.

²⁰ *Pohl* 1980. 244. o. Wenskus 1961-es alapvető munkájában elsősorban a népvándorlaskor germán népeinek (Wenskus a *gens* kifejezést használja) ethnogenezisét tárgyalja. Wenskus szerint ideológiai és politikai szinten jön létre a törzsi tudat, mely egy kis közösség fiktív eredetmítoszáat tartalmazza. Ez egy hagyományhordozó mag révén (Traditionskern) egy-egy nagyobb közösség fiktív eredetmítoszáává válik, melynek megtestesítője általában a kiemelkedő uralkodódinasztia. *Wenskus* 1961. 75., 95. o. – A germán népek fennmaradásának egyik legfontosabb alapköve Wenskus rendszerében a legitim uralkodóházak fennmaradása volt. Az origót, a leszármazástudatot egy szűk csoport hordozta a germán népeknel, a hagyományt és a nép összetartozásának tudatát pedig az uralkodó család testesítette meg. Az uralkodó egyben népét is jelképezte, így az egyes uralkodócsaládok sorsa gyakran azonos volt az általuk vezetett nép sorsával is. Az osztrogótok esete kitűnő példa erre, hiszen az Amal-dinasztia VI. század közepi bukása után gyakorlatilag a gót nép is eltűnik a forrásokból. *Schäfer* 1998. 86. o.

²¹ *Schäfer* 1997.; *Schäfer* 2001a.; *Schäfer* 2001b.

²² *Schäfer* 2001b. 27. o.

²³ Ammianus Marcellinus és Jordanes Ermanarich bukásáról is különböző hagyományt őrzött meg. Ammianus Marcellinus interpretációjában az osztrogót uralkodó az országára törő hunok és alánok tömegétől meg-

új uralkodó az antusok²⁴ ellen vezetett hadjáratot, akiktől először vereséget szenvedett, majd pedig a következő alkalommal legyőzte Boz nevű királyukat, melyen felbuzdulva egy év uralkodás után szembeszállt hun uraival.²⁵ Jordanes gót-ant harcaival kapcsolatban újabban Krautschick hívta fel a figyelmet a tényre, hogy az antok akkortájt a Kaukázus vidékén élhettek, ami eléggé messze eshetett Ermanarich gót királyságától, így harcuk csak tudálékos magyarázat.²⁶ Valószínűbbnek tűnik, hogy mind Ermanarich, mind pedig Vinitharius huzamosabb ideig harcolt a hunokkal. Ammianus Marcellinus és Jordanes szerint is eleinte sikerrel verte vissza az alánok és hunok támadását.²⁷ A kezdetben sikeresen ellenálló Vinitharius ellen végül az első név szerint is ismert hun király Balamber²⁸ vonult fel, aki a hunokhoz hűséges osztrógót Gesimundot is seregében tudhatta. A Jordanes által kiszínezett történet szerint az Erac folyó menti csatában maga Balamber ölte meg Vinithariust nyilával.²⁹ A csata után az osztrógótok nagyobbik része behódolt a hunoknak. Ammianus tudósítása szerint Vinitharius fia, a gyermek Videric, a törvényes Amal trónörökös és kísérete Alatheus és Safrax vezetésével fokozatosan visszavonulva nyugat felé elhagyták egykori szállásaikat.³⁰

rémülve önkézevel vet véget életének (*Ammianus Marcellinus* XXXI. 3). A sokkal több információt megőrző gót szájhagyományra építő Jordanes ezzel szemben egy intrikával teli véres történettel magyarázza meg Ermanarich bukását. A rosomonusok népéhez tartozó Sundilát férje gyanús körülmények között bekövetkezett halála miatt a gót uralkodó lovakkal tépeti szét, de fivérei – Sarus és Ammius – bosszút esküsznek. A két testvér megsebesíti Ermanarichot, aki hosszas szenvedések után, 110 éves bibliai kort megélve hal meg a hun támadás közben. *Jordanes: Getica*, 129. – Wolfram a történetben szereplő neveket megvizsgálva érdekes következtetésekre jutott. A rosomonus név jelentése vörösre festett hajú, ami arra utalhat, hogy hajukat a félelemkeltés érdekében vörösre festették. Azonosításuk is több lehetőséget vet fel: egyrészt a korábban fegyverrel meghódoltatott herulokat takarhatja, de az sem vethető el teljesen, hogy a gót királyi családdal rokon nemzetség nevét rejti a rosomonus névvel el Jordanes. *Wolfram* 1990. 97. o. – Maenchen-Helfen a két merénylő nevét iráni alapon magyarázta, ami szerinte a gótok ellen lázadó alán törzsek kifejeződése lehet *Maenchen-Helfen* 1978. 17–18. o. – Wolframmal szemben Peter Heather sokkal kritikusabb Jordanes leírásával kapcsolatban. Heather szerint Ermanarich csak pusztá irodalmi megtestesítője az ősi gót nagyságnak, ugyanis az itáliai osztrógót hagyományokból személye hiányzik. *Heather* 1989. 10–15. o. Jordanes leírásában feltehetően valóban antik előképek (Livius) jelennek meg, azonban személyének létét megkérdőjelezni talán túlzónak hathat. Alakja Jordanes révén kerülhetett be feltételezhetően a későbbi északi *Hamdismal* énekbe is. *Christensen* 2002. 144–145. o.; *Gschwantler* 1980. 193–197. o.

²⁴ Az antok ebben az esetben nem azonosak a VI. századi szláv csoporttal. Az ant Wolfram szerint egy alán-oszét eredetű népcsoport volt, mely később szlávósodott csak el. *Wolfram* 1990. 252–254. o.

²⁵ *Jordanes: Getica*, 247. o.

²⁶ *Krautschick* 1999. 52–55. o.

²⁷ A tudósítások szerint egyes ellene küldött alán és hun csoportokat még szolgálatába is fogadott. *Thompson* 2003. 31. o. – Legújabban az osztrógótokkal együtt harcoló hunok kérdésével kapcsolatban Schäfer Tibor fejtette ki véleményét: a gótokkal együtt harcoló hunok nem azonosak a 370-ben Európában megjelenő hunokkal. Ezeket a hunokat Claudius Ptolemaios munkájának hun adatával vetette össze. *Schäfer* 2005.

²⁸ Nevét csak Jordanes őrizte meg. Korábban Thompson felvetette a lehetőséget, hogy Balamber csak egy kitalált uralkodó a hunok élén, mivel neve összecseng a gót Valamir nevével. Thompson állítását Ammianus Marcellinusra alapozta, aki szerint a hunoknak nincsenek uralkodóik, csak háború esetére választanak vezetőt. Schäfer Tibor véleménye szerint Balamber valóban létező uralkodó lehetett, hiszen Jordanes is egy hadat vezető, aktív, dinasztikus kapcsolatot kiépítő uralkodóként írja le. *Schäfer* 2001a. 20. o.

²⁹ *Jordanes: Getica*, 249. o.; *Bóna* 1993. 12. o.

³⁰ A Safrax név a kutatás jelenlegi állása szerint iráni, alán eredetű, így feltételezték, hogy a gótokhoz csatlakozó alánok vezére lehetett Safrax. *Maenchen-Helfen* 1978. 17. o.; *Thompson* 2003. 32. o. – A névetimológiából levonható következtetések ebben az esetben sem állnak stabil lábakon, ugyanis forrásaink nem szólnak Safrax származásáról. Alatheus és Saphrax csoportjának kérdéséhez kapcsolódik az ún. foederati probléma, amely Várady László 1969-ben megjelent munkája óta foglalkoztatja a kései Pannónia történetét kutató történészeket és régészeket. Várady szerint Alatheus és Saphrax népét 380 után több forrás alapján (Jordanes,

Korábban több esetben is feltételezték, hogy Vithimir és Vinitharius esetében azonos személyről van szó, azonban ezt nem lehet minden kétséget kizáróan alátámasztani. Bár a két személy között több ponton is hasonlóságok fedezhetőek fel (kettőjük neve, A-val kezdődő nép ellen viselnek hadat, hunok általi halál), azonban gyermekeik pályája nagyon eltérőnek tűnik.³¹ Míg Videricről tudjuk, hogy nyugatra távozik, addig Vandalariusról nincsenek információink azon kívül, hogy ő a három Amal trónörökös (Valamer, Thiudimer, Vidimer) apja. Peter Heather Vinitharius és Balamber harcát nem a IV. század végre datálja és a hun–gót összecsapásként értelmezi, hanem egy az Amal dinasztián belüli konfliktust olvas ki Jordanes tudósításából. Véleménye szerint az egyedül Jordanesnél szereplő hun király, Balamber mögött a későbbi gót uralkodó, Valamer rejtőzik. Érvei között szerepel, hogy a Valamer neve feltehetően a görög szövegekben Βαλάμειρ alakban van jelen, melynek egyik lehetséges feloldása a Balamber.³² Heather szerint így az események nem a 370-es, hanem valamikor a 450-es években zajlottak le. Ha elfogadjuk a *Geticá*ban leírt Heather féle interpretációját, akkor nem tudjuk meg, hogy Valamer mely ágából is származik az Amal családnak, ugyanis Valamer nagyapja a Jordanes féle geneológia alapján éppen Vinitharius. Véleményem szerint Heather okfejtése tarthatatlan, megoldás helyett inkább csak további problémákat vet fel az egyébként is manipulált geneológia értelmezésénél.

Jordanes Vinitharius bukásáról megjegyzi, hogy a hunokat a gótok nagyobb része Gesimund, a nagy Hunimundus fiának vezetésével támogatta a harcokban. Wolfram szerint ez a Hunimund nem lehet azonos a később uralkodó Amal származású Hunimunddal, hanem ő lehetett az első hunoknak behódoló osztrogót csoport vezetője.³³ Feltételezi Cassiodorus *Variae*jának egyik levele alapján azt is, hogy ő és Gesimund Ermanarichnak fegyverrel örökbefogadott fiai lehettek, így állhatott melléjük a gótok jelentős része.³⁴ Ez teljesen kézenfekvőnek tűnik, ugyanis Jordanes nem említi meg, hogy Hunimund vagy Gesimund az Amal-uralkodócsalád tagja lenne. Peter Heather szerint a két személy nevének mu(n)d végződése is eltér az Amal dinasztia többi tagjának nevéétől, ami szintén nem Amal voltukra lehet bizonyíték.³⁵

A következő adatunk, melyben a hunok mellett katonai akció során egy germán nép megjelenik, Zósimostól származik. A 380-as évek elejének balkáni gót betörései közben

Zósimos, Amantius sírkő) foederatiként letelepítették Pannoniában. Ezzel ellentétben a különböző forráscsoportok rendkívül alapos és kielégítő elemzése révén Kovács Péter mutatott rá az elmélet hibás pontjaira. Kovács 2004.

³¹ Heather 1989. 117–118. o.

³² Uo. 105–106. o.

³³ Hunimund név jelentése: 'a hunok védelme alatt élő személy'. Váczy 1940-ben még úgy interpretálta az eseményeket, hogy Balamber és hunjai az egykori Ermanarich leszármazottakat támogató osztrogót csoporttal szövetkeztek Vinitharius legyőzésére. Váczy 1940. 67–68. o. – A nevek etimológiájának problémája éppen a hunok esetében merül fel több esetben is, ugyanis minden hun név jobb esetben kettő, de néha három nyelvből származó etimológiával is rendelkezhet. Thompson 2003. 200–202. o. Hasonló problémák állnak fenn Itália első barbár uralkodójának, Odoacernek a névetimológiájánál is, amely szintén levezethető török és germán alapon is. Macbain 1983. 323–324. o. – A névetimológiákból levonható történeti következtetésekkel kapcsolatban felmerülő problémákra legutóbb Bálint Csanád hívta fel teljes joggal a figyelmet. Bálint 2006. 307–308. o.

³⁴ Cassiodorus VIII. 9. 8.; Wolfram 1990. 255. o. Az osztrogótokkal kapcsolatban a VI. század elején Cassiodorus egyik megmaradt adata utal a fegyverrel örökbefogadott fiú intézményének meglétére Nagy Theoderich és a herul Rodulf király között. Cassiodorus IV, 2.

³⁵ Heather 1989. 119. o.

a dunai limes mentén már megjelentek az első Hun Birodalmat képviselő csoportok is. Zósimos szerint 381-ben a keleti germán szkírek a karpodákokkal (ti. karpok) és hunokkal együtt betörték a Duna menti provinciákba, ám Theodosius hamar megfutamodásra kényszerítette őket.³⁶ A szkírek még a 370-es évek folyamán kerülhettek hun uralom alá, Ermanarich gót államának bukása után. Bár a szkírek nem szerepelnek a Jordanesnél fennmaradt, Ermanarich királyságához tartozó népek sorában, elképzelhető, hogy valamilyen függési viszonyba állhattak az osztrogótokkal. A hun előretörésig gyakorlatilag nem vezetnek önálló hadjáratot a római limesek ellen, s nem ismert más irányba vezetett hadjáratuk sem.

Feltehetően a 400-as években kezdték el a hunok a római limeseken túl található barbár népalakulatok meghódítását. 400–401 körül már biztosan a Duna vidékén találhatóak, ugyanis Uldin nevű vezérük itt veri meg a Keletrómai Birodalomból elmenekülő Gaina gót zsoldosvezér csapatait.³⁷ Elsősorban a Kárpát-medence térségébe vezetett hun hadjáratokra utal a szarmaták nagyobb tömegű beköltözése római területekre, valamint a 405–406-os évek nagy barbár, elsősorban germán népmozgásai.³⁸ 405-ben egy főként gótokból álló sereg támadta meg Itáliát Radagaiusus vezetésével, míg ezt kihasználva 406 elején vandálok, szvévek, alánok, burgundok keltek át az Itáliába átvezényelt csapatok miatt védtelenül hagyott Rajnán és foglaltak el római területeket. Bóna István szerint a hunok a 400-as évek első évtizedében két irányból, harapófogó szerűen indították meg támadásukat a Kárpát-medencében élő népek ellen: az Al-Duna vidékéről kiindulva Uldin vezetésével támadták a szarmatákat. A másik szárnynak Bóna István szerint csak régészeti nyomai vannak: ez a Kárpátokat megkerülve Dél-Lengyelországon és Szilézián keresztül jutott el a Morva völgyébe.³⁹

A *Getica* beszámol arról, hogy a hun uralom alatt élő osztrogótok a 400-as évekre keltehetően a Kárpát-medence térségébe vezettek hadjáratokat. Jordanes Vinitharius bukása utánra teszi Hunimund uralkodását, aki a szvévek ellen viselt háborút sikeresen, valamint fiáét Thorismudét is, aki a gepidák ellen harcolt és legyőzte őket, azonban a csata közben leesett lováról, és meghalt.⁴⁰ A két hadjárat datálásáról különböző variációk olvashatók.⁴¹ Jordanes az alábbiakat mondja a Thorismud halála utáni eseményekről: „Miután meghalt, annyira gyászolták az osztrogótok, hogy negyven éven keresztül nem

³⁶ Zósimos IV, 34, 6. Így értelmezi a forráshelyet Wolfram is. Lásd: Wolfram 1991. 185. o. – A szkírek a Fekete-tenger környéki területeken, Olbia közelében jelentek meg az írott forrásokban már igen korán a Kr. e I. században. Legkorábbi történetük időszakában főként a basztarnákkal együtt említik őket. A IV. század kezdetén a források a szarmaták és a karpok közé helyezik őket. Feltehetően Ermanarich birodalmának létrejötte idején betagozódtak az osztrogót államalakulatba és utána rövid ideig nem említik őket a források. Schäfer 1997. 135. o.; Schmidt 1941. 97. o.

³⁷ Zósimos V, 22, 1–3.

³⁸ Heather 1995. 10–13. o.; Heather 1996. 107. o.

³⁹ Bóna 1984. 266. o.; Bóna 1993. 21. o. – Bóna utalásai eléggé homályosak, nem tudni pontosan, milyen régészeti leletekre célzott, ugyanis nem nevezi meg a pontos régészeti forrást. Azonban eléggé kétségesnek tűnik, hogy apróbb régészeti leletek (sírleletek, egyéb elszórt tárgyi emlékek) alapján rekonstruálható lenne ez a támadó szárny. Legutóbb Sebastian Brather foglalt állást amellett, hogy a régészet csupán a maga eszköztárával az írott források adatai nélkül nem képes az eseménytörténet, vagy konkrét politikai események modellezésére, illetve alátámasztására. Brather 2004. 520–522. o.

⁴⁰ Jordanes: *Getica*, 250.

⁴¹ A kutatók a gepidák hódoltatását különböző időpontokra datálják. 410 körülre lásd: Váczy 1940. 81. o., 418-ra: Thompson 2003. 59. o. Sem Váczy, sem pedig Thompson nem adja meg, mi alapján döntött.

lépett helyére más uralkodó.⁴² Thorismudot követő uralkodó Vandalarius fia Valamer volt az osztrogótok élén,⁴³ aki 447-ben a második balkáni hadjárat idején már biztosan az osztrogótokat vezette, így Thorismud halála és a gepidák meghódítása 407 körülre tehető. A gepidák ellen viselt hadjáratról ezen túlmenően csak azt tudni, hogy Thorismud uralkodásának második évében történt. Ez alapján Hunimund szvévek ellen vezetett hadjáratának legkésőbb 405 környékén, vagy még azt megelőzően kellett megtörténnie. A 405-ös datálást erősíti meg a 406-os szvév, vandál, alán áttörés a rajnai limes mentén is.

Természetesen nem szabad megfeledkezni arról, hogy a Jordanesnél található évek és időintervallumok koránt sem tekinthetők megbízhatónak. Bár fő forrásunk Jordanes ez esetben nem szól arról, hogy az osztrogótok mellett hun csapatok is részt vettek volna a hadjáratban, ám az nehezen elképzelhető, hogy az osztrogótok, mint alávetett nép önállóan vezettek volna támadást, mindenféle hun irányítás, ellenőrzés nélkül. A hunok alávetett népiük iránti bizalma egyébként sem lehetett teljes, ugyanis a 375 utáni időszakban többször előfordult, hogy hun uralom alatt élő osztrogót csoportok menekültek nyugatra.⁴⁴ Egy hun irányítás alatt álló osztrogót sereg azonban teljesen beleillik a 400-as évek elejének hun politikájába.

Jordanes az osztrogótok esetében csak a szvévek és a gepidák elleni hadjáratokról ír, azonban az Amal-ház egyik tagjának, Vandalariusnak a neve arra a következtetésre adhat okot, hogy az osztrogótok részt vettek a vandálok elleni hun támadásokban is. Ezek a harcok nagyjából a szvévek ellen viselt küzdelmekkel egy időben történhettek. Ezt a feltevélezt erősítheti az a tény is, hogy a vandálok 406 januárjában már Wormsnál átkeltek a Rajnán, és római területekre értek. Ugyanakkor számolni kell azzal is, hogy maradtak még további vandál csoportok a Kárpát-medencében, melyeknek pacifikálására 406 után is sor kerülhetett.

Walter Pohl az események értelmezésekor teljesen új nézőpontra hívta fel a figyelmet: elképzelhető, hogy Thorismund gepidák ellen viselt hadjárata a szövegekörnyezet alapján akár későbbre is datálható, és egy Amal-dinasztián belüli konfliktust palástol.⁴⁵

⁴² *Jordanes: Getica*, 251. Az adott részlet Kiss Magdolna fordítása. Kiss 2004. 92. o.

⁴³ A Jordanesnél található filológiai problémákra legutoljára Schäfer Tibor hívta fel a figyelmet. Ilyen esettel találkozhatunk a Valamert megelőző osztrogót uralkodóknál is. A 250–252-es caputban is számos egymásnak ellentmondó közlés áll: Vandalarius egyszerre unokaöccse Ermanarichnak és Thorismodnak is, azonban a 80. caput adata itt kimarad, mely szerint Vandalarius Vinitharius fia, holott a két dolog eleve kizárja egymást. Schäfer 1997. 100–101. o. Vandalarius végig passzív szereplője a cselekményeknek, nevén és fiain kívül semmi konkrétumot nem tudunk meg róla, sem a státuszát, sem pályájának kiemelkedőbb eseményeit. Nevének jelentése: 'a vandálok előzője', ez mégis utalhat életének egy fontos mozzanatára, a vandálok legyőzésére. Világos, hogy itt Jordanes el akar valamit titkolni, ezért iktat be egy közel negyvenéves interregnumot. A másik szintén elhallgatott részlete a *Geticának* Balamber és Vadamerca frigye. Jordanes szerint Balamber miután megöli Vinithariust, feleségül veszi annak unokáját Vadamercát, de aztán nem szól róluk. Schäfer Tibor ezen ellentmondások feloldására a következő kézenfekvő magyarázatot nyújtja: Vinitharius halála után a gótok feletti uralmat Gesimundra ruházták a hunok, aki hamar elhalálozott, és helyére a félig hun származású Vandalarius került, azonban az új gót uralkodó kisebb ellenállásba ütközött saját uralkodóházán belül. A Vandalariuszal szembenálló másik Amal feltehetően Radagais lehetett, akinek története és vándorlása nagyban hasonlít a Vandalarius mellé beiktatott Beremud történetére. Schäfer 1997. 103–104. o.

⁴⁴ Először Odotheusról van adatunk, aki 386-ban menekült el osztrogótok élén hun uralom alól. Ezt a csoportot a római kormányzat Kis-Ázsiába telepítette le. 398-ban Tribigild nevű vezérük sikeresen visszaverte a Kis-Ázsiára támadó hunokat. Ezt követően Radagaisusról van adatunk, aki 405/406-ban vezette az Itáliába vonuló Birodalmon kívül élő népeket. Heather 1996. 103. o.; Wolfram 1990. 141. o.

⁴⁵ Pohl 2000. 180. o.

Jordanesnek a hun kori Amal-nemzettséggel kapcsolatos adatai sok ellentmondást hordoznak, így korántsem lehetetlen, hogy az események valóban egy osztrogót belharc emlékeit homályosítanak el. A gót auctor éppen Vandalariusról nem emlékezik meg az adott időszak tárgyalásakor. Felmerülő kérdés: nem a későbbi Nagy Theoderich nagyapjának uralkodását homályosítaná el az osztrogótok háborúja és a negyvenéves interregnum?

408-ban Uldin szakított korábbi, a Keletrómai Birodalmat is támogató politikájával. A hunok támadást intéztek Dacia ripensis és Thrákia tartománya ellen. Uldin először átkelt a Dunán, majd egy árulásnak köszönhetően sikerült megszereznie Castra Matris erődjét.⁴⁶ A Thrákiát fosztogató vezérhez hiába érkeztek a birodalmi kormányzat részéről tisztek, akik a békét akarták megvásárolni, Uldin továbbra is folytatta hadjáratát. Sózomenos szerint ezek után a keletrómai tisztt Uldin seregvezéreivel kezdett titkos tárgyalásokba, akiket sikerült megvesztegetnie és a rábírt vezetőjük elhagyására. 409-ben a megfogatkozott hun erőkre, akikkel szkírek is voltak, súlyos csapást mértek a keletrómai csapatok, Uldinnak is nehezen sikerült elmenekülnie.⁴⁷ A hunok és a szövetséges szkírek jelentős részét lemészárolták, a túlélőket eladták rabszolgának. Sózomenos írja, hogy a harcokban elfogott szkírek egy része Bithüniába került, ahol földmunkára kötelezték őket.⁴⁸ A szkírek tehát már a második alkalommal vettek részt a hunok hadjáratában. Mivel az Al-Duna vidékéhez közel volt szállásterületük, könnyen előfordulhat, hogy stratégiai megfontolások miatt csatlakoztak 381 után ismét csak ők a hun csapatokhoz.

*Germán népek részvétele a hunok hadjárataiban
az V. század 40-es és 50-es éveiben*

409 után közel három évtizedig nem említenek források a hunok mellett harcoló germán segédnépeket. Érdemes megjegyezni azonban, hogy ez a közel három évtized, vagyis Uldin halála és Attila trónra kerülése közötti időszak a hun történelem egyik forrásokban legszegényebb korszaka.⁴⁹ Ruga és testvéreinek (Oktar, Mundzuk) korából egy kisebb balkáni betörésről (422) és nagyrészt a Nyugatrómai Birodalomnak nyújtott segítségekről vannak csupán adataink. A hunok Aëtiust többször is megsegítették, mind a Birodalmon belüli riválisai ellenében, mind pedig a Galliára törő nyugati gótok, frankok, bagaudák, burgundok ellenében.⁵⁰

Wirth szerint a Hun Birodalom belső problémái miatt nem hallani a 409-et kövöző időszakban a különböző alávetett segédnépekről.⁵¹ Erre példaként a Jordanesnél szereplő Beremud történetét hozza fel.⁵² A 400-as évek elején meghódított népek integrálása a

⁴⁶ Sózomenos, IX, 5.

⁴⁷ Sózomenos, IX, 5.; Thompson 2003. 35. o.

⁴⁸ Sózomenos, IX, 5.; Schmidt 1941. 97–98. o.

⁴⁹ Thompson 2003. 61. o.

⁵⁰ Maenchen-Helfen 1978. 60–62. o.; Wirth 1999. 41–43. o.

⁵¹ Wirth 1999. 41. o.

⁵² Wirth 1999. 41. o.; Jordanes: Getica, 179, 251. – Beremud nevét és történetét három alkalommal is megemlíti Jordanes: az Amal-geneológia felsorolásánál a 81., a nyugati gót Theoderidus uralkodásánál a 179., és Thorismod halála után a 251. caputban. Jordanes: Getica, 81, 179, 251. – A 179. és a 251. fejezet azonban ellentétes információkat közöl Beremudnak és fiának Vetericusnak a nyugati gót tolosi királyságba jöveteléről (427). A 179. fejezetben Jordanes szerint azért érkezik az egyenesen Ermanarichtól származó Amal nyugati

Hun Birodalomban valóban számos nehézségbe ütközhetett, de itt is csak feltételezésekre vagyunk utalva. A belső konszolidáció mellett feltehetően ennek az időszaknak a végére esik a Hun Birodalom Rajna vidékéig tartó nagy expanziója is, mely során a különböző germán törzseket folyamatosan uralmuk alá hajtották.⁵³ A Rajna vidéken élő germán csoportok hódoltatására utalhat az egyedül Sókratés egyházatyánál megőrzött 430-ra keltezhető hun–burgund háború története is.⁵⁴

441-ben az Észak-Afrikából Sziciliát támadó vandálok ellen a keletrómai kormányzat segítséget nyújtott a nyugatrómaiaknak: az alán származású Aspar vezetésével egy egész flottát küldtek a sziget felmentésére. Ezzel szinte egyidejűleg a perzsák is támadást intéztek a keletrómai fennhatóság alatt álló Armenia ellen, ami erőinek további megosztására kényszerítette a keletrómaiakat.⁵⁵ E körülmények között kezdte Bleda a hunok új nagykirálya a Keletrómai Birodalom északi, őrizetlenül maradt határszakaszai elleni támadását.⁵⁶ A hun erők a 441-es év folyamán felszámolták a Dunai határszakasz főbb erődjait: Margust, Viminaciumot, Singidunumot, és Sirmiumot is elfoglalták.⁵⁷ Sajnálatos módon kútfőink nem közlik, hogy a harcok során a hunok mellett germánok is részt vettek. Ennek a hadjáratnak a második szakaszához kapcsolható az egyedül Priskos 5. fragmentumában megőrzött Valips története is.⁵⁸ Valips Priskos szerint egy „rubi”⁵⁹ vezér volt, aki elfoglalta Novidunumot, és onnan kiindulva Thrákia és Illyricum fosztására indult. A keletrómaiak egy sereget küldtek ellene, azonban sikerült neki csapataival megvédenie a várost.⁶⁰ A rubi névalak feltehetően elírás eredménye, ugyanis ilyen nevű nép nem

testvéreikhez, hogy ott könnyebben hatalomra juthasson, míg a 251. caputban már a hun uralom miatt megaláztatás miatt kénytelen elhagyni Beremud fiával együtt az osztrogótokat. *Jordanes: Getica*, 179., 251. – Wolfram álláspontja szerint Beremud a hunok elől menekül el nyugati rokonaihoz. *Wolfram* 1990. 257–258. o. Heather hívta fel arra a figyelmet, hogy Beremuddal és utódaival kapcsolatban több kronológiai probléma is adódik. Beremud unokájáról, Eutharicusról, 515-ös Theoderich lányával kötött házasságakor megjegyzik, hogy korára nézve ifjú. Ez azonban elég nehezen magyarázható Jordanes értesülése szerint, ugyanis Eutharicus apja Vetericus már 419-ben biztosan élt. *Heather* 1989. 106. o. Christestensen szerint Beremud története megegyezik Theoderic apai nagybátyjának Vidimernek a történetével, így nem zárható ki, hogy a megváltoztatott geneológia célja az első unokatestvérek közötti házasság tényének elfedése lenne. *Christiansen* 2002. 152. o.

⁵³ Attila és Bleda a margusi békeszerződés után állítólag folytatták a Scythiában élő népek hódoltatását, mely során fennhatóságukat az Óceán partján élő népekre is kiterjesztették. *Thompson* 2003. 71–72. o.

⁵⁴ *Sókratés*, VI, 30. Ha az elbeszélésből a csodás elemeket elhagyjuk, akkor egy 430-ban a burgundok ellen vezetett hun hadjárat képe bontakozik ki. A hunokat vezető király Uptar feltehetően azonos volt Ruga fivérével Oktarral. A támadó hun csapatokat feltehetően uralkodójuk váratlan halála zavarhatta meg, így arathatott győzelmet felettük a jóval kisebb számú burgund sereg. *Maenchen-Helfen* 1978. 60–62. o.; *Thompson* 2003. 64. o.

⁵⁵ A perzsa hadjárat rövidnek bizonyult, mivel a heftalíták támadást intéztek hátországuk ellen *Thompson* 2003. 74. o. Bullough felveti annak a lehetőségét is, hogy a hadjárat előtt a perzsák és a hunok között lehetett valamilyen kapcsolat, esetleg összehangolták a támadást. *Bullough* 1963. 63. o.

⁵⁶ A nomád népeknél megfigyelhető, hogy akkor támadják meg szomszédaikat, amikor ellenségeik területén válság, vagy komolyabb belső probléma van. A hunok jól értesültsége kiváló információszerző hálózatukat jelzi. Békeidőben a nomád népek elsősorban kereskedők révén tájékozódnak a szomszédságukban zajló eseményekről, akik egyben a kémkednek is a nomádoknak. *Göckenjan* 2001. 58–59. o.

⁵⁷ *Thompson* 2003. 74–75. o.

⁵⁸ Priskos esetében Blockley új fragmentumszámozását használom. A hagyományos Müller–Dindorf-féle kiadás számozása összevethető: *Blockley* 1981. 491–493. o. – Moravcsik szerint Valips hun hadvezér, aki a 440-es évek forrásaiban tűnik fel. Nevét a hasonló hangzású Uldinével veti össze, ugyanakkor a gót etimológia lehetősége is felmerült már az Olympiodorosznál megtalálható Οὐάλιας nevének hasonlósága alapján. *Byzanturc* II, 223.

⁵⁹ A görög szövegben a *Ρουβουχ* alak szerepel.

⁶⁰ *Priskos: Frag.* 5.

ismert a forrásokban.⁶¹ Ellenben a keleti germán rugiak több más későantik forrásban is szerepeltek, sőt már feltehetően az V. század eleje óta hun fennhatóság alatt álltak.⁶² Mindezek fényében elmondható, hogy a kútfőben szereplő „rubi” nép a keleti germán rugiakkal lehet azonos. Magát az eseményt 434 és 441 közé lehet keltezni, mivel a történet Priskos munkájának 434-es kezdete után, de még Attila Naissus elleni 442-es hadjárata előtt szerepel.⁶³ Ezt Schmidt 435-re datálta a keleti germán népek történetét bemutató nagy összefoglalásában.⁶⁴ Wirth szerint azonban az esemény mindenképpen az első balkáni hadjáratához kapcsolható. Úgy véli, hogy Attila még nem érezte elég erősnek magát 441-ben ahhoz, hogy hadjáratot vezessen, ezért küldte volna Valipst maga helyett a Duna deltától nem messze található város elfoglalására.⁶⁵ Wirth véleménye elfogadhatónak tűnik, ugyanis nincs más adatunk arról, hogy a 422-es és a 441-es hadjáratok között eltelt időszakban a hunok vezettek volna a keletrómai határok ellen támadást. Az pedig egyenesen kizárt, hogy egy hunoknak alávetett nép önállóan vezessen ebben az időben hadjáratot keletrómai területekre, amikor 435 óta már érvényben volt a margusi béke. Mindenesetre leszögezhető, hogy a 409-es év Uldin vezette hadjárata óta első ízben vett részt újra a források alapján is adatolhatóan egy germán nép a hunok hadjáratában.

Döntő változás állt be 445 körül, ugyanis Attila megölette bátyját, Bledát, és így a Hun Birodalom egyedüli ura lett.⁶⁶ Attila első önálló hadjáratát a Keletrómai Birodalom ellen vezette 447-ben. Az alkalmat a 447 januárjában bekövetkezett nagy földrengés szolgáltatta, melynek során számos balkáni várost ért óriási kár. Magának Konstantinápolynak a falai is leomlottak.⁶⁷ A helyzet a korábbiakhoz képest megváltozott, mert a keletrómai haderő ennél a kivételes alkalomnál otthon állomásozott. A perzsák sem jelenthettek problémát a keleti birodalomfélnek, mert 441-ben egy igen hosszú békét kötöttek velük, mely egészen 502-ig maradt érvényben.⁶⁸

A hadjáratban résztvevő népekről Jordanes a *Romanában* közöl adatokat: A gót szerző szerint Attilát a hadjáratra elkísérte Ardarich, a gepidák királya, Valamer, az osztrigótok ura és számos más törzs.⁶⁹ Sajnos nincs egyéb információnk arról, hogy a hadjá-

⁶¹ Priskos: Frag. 5. Blockley is megjegyzi a 8. jegyzetben, hogy feltehetően a forrás szerzője a rugiakra célozhatott. Blockley 1981. 380. o.

⁶² A rugiak a keleti germán nyelvet beszélő népek közé tartoztak. Őshazájuk feltehetőleg valahol a mai Dél-Norvégiában volt. Már igen korai híradások megemlékeznek róluk: szerepelnek Ptolemaios és Tacitus munkáiban is, akik az Északi-tenger mellett lakó népek között említik őket. Valamikor a IV. századra keltezhetően kezdtek el dél felé elvándorolni korábbi hazájukból, ugyanis megjelennek a Római Birodalom határait zaklató népek között a forrásokban. Ludwig Schmidt szerint az V. század elejére már mindenképpen a Kárpát-medence peremén éltek. Schmidt 1941. 117–119. o.

⁶³ Thompson 2003. 195. o.

⁶⁴ Schmidt 1941. 119. o.

⁶⁵ Wirth munkájában nem említi meg sem Valips nevét, sem esetleges rugi származását, a hadjáratot minden indoklás nélkül a szkírekhez köti. Wirth 1999. 73. o.

⁶⁶ A testvére, Bleda elleni puccsban Attila Bóna István véleménye szerint felhasználta germán szövetségeseit is, a szkír Edikát, a testőrség parancsnokát és a hun *orduhoz* legközelebb lévő gepidák erőit is, akiket Ardarich vezetett: Bóna 1993. 57. o. – A korszak kútfőiben azonban erre vonatkozó adat nem található, így ezek java része spekuláció. A Bleda megölését bemutató források: Jordanes: Getica, 181. o.; Marcellinus Comes, 445.; Priskos: Frag. 9.

⁶⁷ Bóna 1993. 75. o.; Wolfram 1991. 191. o.

⁶⁸ Maenchen-Helfen 1978. 81. o.

⁶⁹ Jordanes: Romana, 331. o.

ratra érkező segédnépek milyen szerepet tölthettek be a harcok folyamán. A gepidákon és az osztrogótokon kívül a *Romana* nem nevezi meg a hadjáraton résztvevő többi népet. Lehetséges, hogy a hunok elsősorban a dunai limeshez közelebb élők közül egészítették ki csapataikat, a Rajna vidék germán törzseit például nem mozgósították. Ez egyébként is nehezen lett volna kivitelezhető, mivel a váratlan események miatt gyorsan fel kellett állítani a támadó seregeket. A Rajna menti népekkel kapcsolatban felmerül az a probléma is, hogy mennyire terjedt rájuk ki és milyen jellegű volt a hun fenntartás, és mennyire érintette őket a katonai kontingensek küldésének kötelezettsége. A fő terület, ahonnan az alávetett népek érkezhettek a Kárpát-medence és közvetlen térsége lehetett, a hun ordu térsége.

Bóna István Attila balkáni hadjáratával kapcsolatban úgy vélte, hogy a 440-es, 450-es években tömegesen alkalmazott, alapvetően gyalogos harcászatot képviselő germán népek miatt lassult le a hunok irányította hadsereg menettempója.⁷⁰ Bóna azonban több tényezővel nem számolt: a bizánci hadsereg a hadjárat alkalmával kivételesen otthon, a balkáni területeken állomásozott; a hadjárat során két nagy csatát is vívtak (a korábbi példákkal szemben);⁷¹ a germánok között is lehettek nagyobb lovascsapatokat kiállítók (osztrogótok, szkírek); a sereglétszámok növekedése egyenes arányban vonja magával a nagyobb hadtáp és ellátás biztosításának igényét egy ilyen nagyméretű hadjárat alkalmával. Bóna a korábbi hun hadjáratok lovas gyorsaságának elméletét valószínűleg a szélvészgyorsasággal száguldó hun képzetének toposzára alapozta. Mára azonban bizonyosnak tűnik, hogy a döntőrészt lovasokból álló párezer fős hadseregek sem tudnak napi 50–60 km-es menettávokat megtenni.⁷² Nagyobb, akár napi 50–70 km-es menettáv teljesítésére általában csak a kisebb, speciálisan felderítő, hírszerző, portyázó egységek képesek, akiknek legfontosabb feladata az irányító szervek gyors tájékoztatása.⁷³

Attila következő támadását a korábbi szövetséges Nyugatrómai Birodalom ellen intézte 451-ben. A Galliát sújtó hadjárat valószínűleg a hunok és a nyugatrómai kormányzat között húzódozó évtizedes problémák végkifejletének tekinthető.⁷⁴ Attila Galliába készülő seregéről a késő római irodalom kiemelkedő alakja, a kortárs Sidonius Apollinaris

⁷⁰ Bóna 1993. 75–77. o.

⁷¹ Torma Béla kimutatásai alapján a fenyegetett, folyamatosan zaklatásnak kitett seregek menetteljesítménye igen alacsony, átlagosan napi 5–7 km-t tudnak megtenni. Erre a menetteljesítményre példaként Nagy Károly avarok ellen vezetett hadjáratát hozta fel. Torma 2006a. 139–140. o. Nagy Károly avar hadjáratának menetszámításairól összefoglalóan: Szőke 2006. 504. o.

⁷² Torma Béla a 907-es pozsonyi csata kapcsán számolt a lovasnomád népek hadainak menetteljesítményével. Kimutatásai alapján a néhány ezer fős lovascsapatok is naponta 10–20 km-es átlag távolságok megtételére képesek egy hadjárat alkalmával. Torma 2006b. 165. o. E menettávnál a lovas seregek esetében számolhatunk nagyobb teljesítményekkel is véleményem szerint. A muhi csata előtt a magyarok hét nap alatt 160 km-ert tettek meg, azaz napi 20–25 kilométeres menetteljesítménnyel lehet számolni egy lovasseregnél. Négyesi 1997. 299. o. Szőke Béla Miklós szerint a VIII. század végi frank sereg átlagos menettávja 15–25 kilométer lehetett, de a hadjárat egyes szakaszában 35 kilométert is megtettek a frankok, javarészt már gyalogosan. Szőke 2006. 504. o.

⁷³ Hasonló jellegű nagy menettáv, 50 mérföld megtételére képes portyázó egységek váratlan rajtaütéseiről számol be szintén a honfoglaló magyarokkal kapcsolatban a *Fuldai Évkönyv* 900-as évhez tartozó bejegyzése is. *Annales Fuldenses*, 900. A tatárjárás során a mongol előőrsök, melyek Pestig hatoltak előre, a számítások szerint napi 70 kilométert tettek meg.

⁷⁴ Thompson 2003. 110–113. o. – A hadjárat megindításának egyik lényeges momentuma lehetett, hogy időközben császárváltásra került sor a keleti udvarban. II. Theodosius helyét Markianos császár foglalta el, aki szakított elődjének politikájával és megtagadta a hunoknak fizetendő évpénzek folyósítását. *Wolfram* 1991. 199. o.

is beszámolt. Szerinte a Gallia ellen támadó erőket a hunok mellett a rugiak, gepidák, gelonok, burgundok, szkírek, bellonotok, neuroiok, basztarnák, thüringek, burkteránok és frankok alkották.⁷⁵ Sidonius népfelsorolásában található olyan, az V. században már nem létező népek, mint a basztarnák, brukteránok, gelonok és a neuroiok, ellenben a bellontok soha nem is léteztek, az antik irodalom kreálmányának tekinthetők.⁷⁶ A gepidák, a szkírek, a rugiak feltehetően ott voltak a hunok mellett, hiszen már az ezt megelőző hadjáratokban is részt vettek nomád uraik oldalán. Érdekes módon a hunoknak legrégebben meghódoló osztrogótok kimaradtak ebből a felsorolásból. Azonban Jordanes a *Geticában* a Galliai hadjárat sorsdöntő csatájában, a mauriacumi csatában, több ízben is megemlíti az osztrogótokat.⁷⁷ Nem valószínű, hogy ne vettek volna részt a 451-es galliai hadjáratban, mely igen nagy zsákmány megszerzésének lehetőségével kecsegtetett.

A Galliába tartó népek között sorolja fel Sidonius a burgundokat, a thüringeket és a frankokat is, akik a források alapján korábban még nem vettek részt hun hadjáratban. A burgundokkal kapcsolatban tudjuk, hogy Oktar vereségét követően 437-ben a hunok Aëtius kérésére szétverték a wormsí Burgund Királyságot. Feltehetően a Gundakhar burgund király vezetése alatt álló csoportok Belgica provinciát támadták, így Aëtiusnak nagy tehermentesítést jelentett leverésük.⁷⁸ A túlélőket 443-ban Aëtius letelepítette Galliába, de feltehetően maradtak csoportjaik a Rajna keleti oldalán is, akik a hunok alattvalói lettek. Ezek a burgundok csatlakozhattak 451-ben a Galliába vonuló csapatokhoz. A thüringek akkor a mai Közép-Németország területén, a Harz-hegység és a Thüring erdő vidékén éltek. Feltételezni tudjuk, hogy a markomann háborúk utáni időkben kezdődött meg a visszamaradt hermundur és más nyugati germán csoportokból a későbbi thüringek ethnogenezise.⁷⁹ Először a IV. században tűntek fel thüring néven a forrásokban. A hunokkal való viszonyukra Sidonius Apollinaris adatán kívül írott forrás nem utal,⁸⁰ de régészeti nyoma van a hunokkal való szorosabb érintkezésnek.⁸¹ A régészeti leletanyaggal kapcsolatban azonban kérdésként merül fel, hogy az mennyire tükrözi a hunokkal ápolt jó kapcsolatokat, és mennyire a korszak keleti típusú divatjának elterjedé-

⁷⁵ *Sidonius Apollinaris*, VII, 319–325.

⁷⁶ Thompson 2003. 114. o.

⁷⁷ *Jordanes: Getica*, 192–217. o. Jordanes mellett Damaskios is előkelő helyet biztosít Valamirnak Attila mellett, a hun uralkodó kíséretjeként (Οικετος) tartja számon. *Schäfer* 1997. 128–129. o.

⁷⁸ *Prosper*, 1322. o.; *Altheim* 1959. 193–194. o.; *Wirth* 1999. 47. o. Legutóbb Max Martin foglalta össze a burgundok és hunok közötti harcokról szóló ismereteket az írott források és a régészeti leletanyag együttes felhasználásával. Martin elsősorban egyes tárgytípusok (wiesbadeni-típusú fibulák) és a hun korszakban elterjedt koponyatorzítás alapján próbálja meg a burgund népesség három feltételezett szálláshelyét felvázolni az V. század első harmadában. *Martin* 2007. 315–317. o.

⁷⁹ *Schmidt* 1997. 285. o.; *Huck* 2007. 323. o.

⁸⁰ Schmidt úgy vélte, hogy a Paulus Diaconusnál megmaradt bulgárok és langobardok közötti harc valójában a langobardok hun alávetésének történetét adja elő. *Paulus Diaconus*, I, 16.; *Schmidt* 1941. 575. o. A langobard mitikus hagyományt őrző Paulus Diaconus bolgár története nem biztos, hogy valódi történeti hátteret takar. Legutóbb Walter Pohl vetette fel a langobardokkal kapcsolatban, hogy az I–II. századi és az V. század vége között eltelt időszakban gyakorlatilag a rájuk vonatkozó külső források terén óriási hiátus figyelhető meg. Úgy véli, hogy a II. század Elba vidéki és az V. századi Duna vidéki megjelenésük között új ethnogenetikai folyamatok játszódtak le. *Pohl* 2008. 5. o.

⁸¹ Intenzív kapcsolatokra utalnak az egykori thüring szállásterületeken talált hun kori keleti típusú fegyverek (hosszú keresztvassal ellátott kardok, keskeny pengéjű hosszú saxok, „mágikus kardgyöngyök”, háromélű nyílhegyek), lószerszámzat részei (pofarudas zablák, aranyozott nyeregkapa veretek), és elsősorban mongolid nők esetében jelentkező koponyatorzítás nagyarányú jelenléte. *Huck* 2007. 323–328. o.

sét. A thüringek részvételének lehetőségét erősíti azonban a tény, hogy a Gallia felé vezető felvonulási területbe a korabeli szállásterületük pontosan beleesett. A hunok feltehetően a folyók mentén haladva érhatték el a leggyorsabban Galliát. A Duna mentén menetelve gyorsan a Rajnáig nyomulhattak, majd pedig azon átkelve már Gallia területére.⁸²

A frankok az V. század húszas éveitől kezdve folyamatosan támadták a galliai tartományokat. 428-ban és 432-ben Aëtiusszal harcoltak, aki a Rajnán túlra szorította őket, ám 440 körül a frankok újra előzönlöttek a Rajna vidéket.⁸³ Priskos tudósítása szerint, ami a 450-es év őszére vonatkozik, a frankok két pártra oszlottak. Az idős frank király halála után idősebb fia Attilától, míg a fiatalabb Aëtiustól kért támogatást, hogy a hatalmat megszerezze népe felett.⁸⁴ Jordanes Aëtius oldalán sorolja fel a frankokat, valamint említést tesz egy ripari nevű csoportról is.⁸⁵ Altheim szerint ebben az esetben a frankok két ágának, a ripuárinak és a szálinak a hatalmi rivalizálásáról lehetett szó. Véleménye szerint a száli frankok jelentős része Attilát támogatta, míg a kisebbik részük a ripuári frankokkal együtt Aëtius mellett foglalt állást.⁸⁶ A *Geticában* szereplő ripari alak azonban korántsem biztos, hogy frank törzsi csoportra utal. Ripuári csoportra történő utalás nincsen a VII. század első felénél korábbra datálhatóan, így használata Jordanes szövegében másra utalhat. A korszakban a frank törzsek egy csoportja még valószínűsíthetően a Rajna mellett élt, csak a VI. század elején egyesülnek a Merovingok vezetése alatt. A két frank csoportra a később született törvénykönyvek alapján előszeretettel használják a megkülönböztető száli és ripuári elnevezéseket, azonban ezek alkalmazása, mint ahogy arra Springer rámutatott, anakronisztikus.⁸⁷ A *Notitia dignitatumban* található utalás a galliai csapatok leírásánál egy egységnevre, mely Gallia riparensis néven szerepel, melynek tagjai Embrunban, Marseillében, Calaronában és Viennében állomásoztak. Ewig és Springer véleménye szerint is a ripari alak ezekre az alakulatokra vonatkozik, melyeket Aëtius könnyedén mozgósított.⁸⁸

Bóna István a Priskosnál megőrzött történet ismeretlen szereplőit próbálta meg a Gregorius Turonensisnél és a *Fredegar-krónikában* megmaradt korai frank hagyományok alapján rekonstruálni.⁸⁹ Szerinte az ismeretlen elhunyt uralkodó Merovechhel, a Meroving-dinasztia félig mitikus őseivel lehetett azonos, idősebb fia pedig Childerichhel, aki a 460-as években Észak-Galliát meghódította.⁹⁰ Bóna elsősorban Childerich erős thüring kapcsolataira (közöttük élt nyolc évig, felesége is thüring volt) és a tournai Childerichnek tulajdonított sír gazdag keleti típusú leletanyagára építette elméletét.⁹¹

⁸² A nomádok folyón való átkelésével kapcsolatban részletesen lásd: *Felföldi* 2004.

⁸³ *Maenchen-Helfen* 1978. 72. o.; *Ewig* 1993. 12–13. o.

⁸⁴ *Priskos*: Frag. 20

⁸⁵ *Jordanes*: *Getica*, 191. A frank törzsek másik ága a korszakban a Rajna mellett élt, csak a VI. század elején egyesülnek a Merovingok vezetése alatt. *Ewig* 1993. 15–16. o.

⁸⁶ *Altheim* 1959. 320. o.

⁸⁷ *Springer* 1998.

⁸⁸ *Ewig* 1978. 119. o.; *Springer* 1998. 220. o.

⁸⁹ *Gregorius Turonensis* II, 7.; *Fredegar* II, 53.

⁹⁰ *Zöllner* 1970. 37–40. o.; *Wood* 1995. 38–41. o.

⁹¹ *Bóna* 1993. 113–117. o. – Childerich valamikor 481–482 táján halhatott meg. Sírját, melyet nevével ellátott pecsétgyűrűje alapján azonosítottak, 1653-ban találták meg. Az utólagos modern környezet-rekonstrukciók arra engednek következtetni, hogy egy 20–40 m átmérőjű halomsírba temették el a frank uralkodót, egy sírkamrába. E temetkezési típus korábban ismeretlen volt a germán népek körében, csak az V. századtól terjedt el

Priskos és Sidonius Apollinaris adata alapján, melyet kiegészít a tournai sír leletanyagából levonható következtetésekkel, Bóna biztos benne, hogy a hunok oldalán is harcoltak frankok, sőt a rajnai frankok egy jelentős része, és feltehetően a száli frankok, Childerik vezetésével támogatták Attilát nagy galliai hadjárata során. A frankok jelenléte a hunok oldalán, a hadjárat idején biztos, ám a források alapján nem lehet eldönteni, hogy Childerich valóban Attila szövetségese volt-e. Sidonius Apollinaris frank adatánál nem eldönthető, hogy a galliai, vagy pedig a Rajna mentén élő csoportokra célzott-e a galliai kortárs. Priskos tudósításából sem derül ki, hogy a frankok melyik törzsében robbant ki belviszály, és így valóban azonosítható lenne-e a forrásban szereplő idősebb fiú Childerikkal. A tournai sírban található leletanyag nem tükröz kifejezett hun hatásokat, sokkal inkább az V. század második felének egységes, hun kort követő germán katonai arisztokráciájához sorolhatóak a sírban található leletek.

Sidoniusén kívül még egy népfelsorolás maradt fenn Paulus Diaconusnál. Bár a forrás kissé kései, ám Sidoniussal ellentétben egyetlen olyan törzs sem szerepel benne, amelyik nem ebben a korban létezett. Feltételezhető, hogy a langobard szerző népjegyzékének összeállításakor nagyban támaszkodott Jordanes nedaoi csatájának népfelsorolására, valamint más V. századi művek adataira is. Paulus Diaconus a gepidákat Ardarich, az osztrogótokat Valamer vezetésével, s a markomannokat, kvádokat, szvéveket, herulokat, turkilingeket, és rugiakat említi.⁹² A gepidák, az osztrogótok, a rugiak ugyanúgy megtalálhatók ebben a felsorolásban, a szkíreket pedig uralkodó dinasztiájuk, a turkiling dinasztiával jelezte a langobard szerző.⁹³

A kora császárkor Duna menti markomann és a kvád törzsei az V. századra már szvéb néven szerepelnek az írott kútfőkben, érdekes módon a langobard szerző mégis megemlíti őket. A szvéb törzsek egy része még az V. század elején került hun uralom alá, a másik fele pedig 406-ban a Rajnát átlépve meg sem állt egészen Hispániáig.⁹⁴ A hunok uralma alatt élő nyugati germán törzsek, ezt az egy említést leszámítva, nem szerepelnek a feljegyzésekben. Jordanes csupán a Hun Birodalom felbomlását jelző nedaoi csatában említi meg a szvéveket.⁹⁵ Ezek alapján nem lehet eldönteni, hogy valóban részt vehettek-e a szvébek a galliai és más hun hadjáratokban, amelyek az V. század folyamán zajlottak.

nomád (hun, alán) hatásra a Duna vidéktől Skandináviáig. *Périn, Patrick – Kazanski, Michel*: Das Grab Childerichs I. In: Die Franken. Les Francs. Wegbereiter Europas 5. bis 8. Jahrhundert. Hrgs.: *Wieczorek, Alfred – Périn, Patrick – von Welck, Karin – Menghin, Wilfried*. Mainz, 1997. 173. o. A sírban ezen kívül lovas temetkezés nyomaira is ráleltek. A sír leletanyagában dominálnak az igen gazdag keleti típusú kőberakásos ékszerek, valamint a keleti kapcsolatokra utaló saxot is elhelyeztek a temetés alkalmával. Maga a síregyüttes leletanyaga nagyon sok szállal kötődik a korszak keletigermán arisztokráciájához. A leletanyag legjobb párhuzamai a Duna vidéki arisztokrácia körében lelhetőek fel (pl.: Apahida, Komárom-Szőny, Blucina). Feltehetően ezek az erős keleti impulzusok a thüringeken keresztül jutottak el. Uo. 179. o. A keleti kapcsolatok mellett azonban főként a mediterrán és bizánci elemek dominálnak a leletanyagban. A Childerich sírral kapcsolatban jó történeti, régészeti összefoglalást nyújt: *Lebecq 2002*.

⁹² *Paulus Diaconus*, XIV, 2.

⁹³ A turkiling elnevezés elsősorban Odovacer kori forrásokban fordul elő. A dinasztia három tagja ismert név szerint is: Edika, aki Attila hadvezére volt; valamint az ő két fia Hunvulf és Odovacer. *Schmidt 1941*. 99. A bakodpusztai gazdag, V. század második felére keltezhető sírokban a dinasztia női tagjait feltételezi a régészeti kutatás. *Kiss 1983*. 101–112. o.

⁹⁴ A szvébek egyes csoportjai feltevések szerint az V. század legelején római területekre (Pannonia) húzódtak vissza, itt érhetett őket a hunok támadása is. *Schäfer 1997*. 137. o. – A szvébek fölötti hun uralom emlékét őrzi az V. század második felében uralkodó Hunimund neve is. Ő feltehetően még a Hun Birodalom bukása előtti időkben születhetett.

⁹⁵ *Jordanes: Getica*, 261.

Hasonló probléma áll elő a herulokkal kapcsolatban is.⁹⁶ Jordanes adta alapján azt tudjuk, hogy a hun korszak előtt a Fekete-tenger környékén éltek, s a IV. század folyamán Ermanarich függése alatt álltak. Újabban Alvar Ellegård érvelt amellett, hogy a herulok sohasem éltek a Fekete-tenger környékén. Jordanes adata csak korábbi III. századi görög források heluroi népvénének téves herul értelmezéséből fakad. A skandináv kutató szerint a herulok a III–IV. század folyamán korábban római szolgálatban álló harcosok csoportjaiból alakultak ki a dunai limes mentén.⁹⁷ A hunok megjelenése után azonban érdekes módon egyetlen forrás sem emlékezik meg róluk.⁹⁸ Szintén csak Jordanes említi őket a nedaoi csatában résztvevő népek között.⁹⁹ Más forrás hiányában ennél fogva úgy vélem, hogy Paulus Diaconus herul adata nem kezelhető teljes biztonsággal.

Kütfőink alapján az tűnik valószínűnek, hogy a galliai hadjáratban a gepidák, az osztrigótok, a rugiak, a szkírek, a burgundok keleti fele, a thüringek és a rajnai frankok jelentősebb csoportjai vettek részt a hunok oldalán. A hunok a gepidákkal, osztrigótokkal, rugiakkal, szkírekkel a Duna mellett indulhattak el a folyó felső folyásirányát követve, majd pedig a mai Közép-Németország területét elérve csatlakozhattak hozzájuk thüring szövetségeseik, a Rajna mellé érve pedig a burgundok maradványai és a frankok gyarapították a hun haderő létszámát.¹⁰⁰

A hadjárat folyamán végbement események közül egyedül a mindent eldöntő mauriacumi (a köztudatban catalaunumiként elterjedt) csata kapcsán említi meg kizárólagos forrásunk, Jordanes a hunok mellett harcoló germán segédnépeket.¹⁰¹ A csata tényleges jelentőségéhez nem férhet kétségünk, hiszen arról még a fél évszázaddal később keletkezett *Lex Burgundionum* is történeti vízvonalstóként emlékezik meg.¹⁰² Érdekes momentum, hogy Jordanes *Geticájának* leírásán kívül a többi nyugati krónika nem szól a hun haderő összetételéről, minden esetben csak a hunok és ellenfeleik, a rómaiak és a nyugati gótok szerepelnek a csata résztvevőiként.

A mauriacumi csata leírásánál Jordanes kizárólag az osztrigótokat és a gepidákat nevesíti meg név szerint az Attilát erősítő törzsek közül. Hasonló megoldással találkoztunk

⁹⁶ A herulok a keleti germán népek csoportjába tartoztak, feltételezhető őshazájuk valahol a mai Dél-Svédország környékére lokalizálható. Már igen hamar, a 260-as évek táján megjelentek a Pontusz vidéken, ahonnan folyamatos rabló hadjáratokat indítottak római területek ellen. *Schmidt* 1941. 248–250. o.

⁹⁷ *Ellegård* 1987. 28–30. o.

⁹⁸ *Lakatos* 1978. 70–71. o.

⁹⁹ *Jordanes: Getica*, 261.

¹⁰⁰ *Wirth* 1999. 99. o. – Bernard S. Bachrach végzett számításokat a Galliába vonuló hun erők létszámáról. Véleménye szerint az osztrigótoknak körülbelül 20 000 a gepidáknak 10 000 körül lehetett a potenciálisan hadra fogható embereik száma. A hunokkal és a többi meg nem nevezett a hadjáratban résztvevő néppel együtt a Galliára támadó sereg összlétszáma Bachrach számítása szerint nagyjából 40–50 000 fő lehetett. *Bachrach* 1994. 64–67. o. – A számításokkal kapcsolatban felmerülő legnagyobb problémát az jelenti, hogy nem számol azzal, hogy ekkora sereg esetén mekkora ellátásra és utánpótlásra lenne szükség. Valószínűbb, hogy ennél a számnál jóval kevesebben vettek részt a hadjáratban. Csak 2000 lovas esetén, mint ahogyan arra már az 1066-os normandiai hadjáratban rámutattak, legalább havi 300–300 tonna takarmányra volt szükség. Erre és az irreális középkori számadatokra vonatkozóan lásd: *Veszprémy* 2006. 519. o.

¹⁰¹ *Jordanes: Getica*, 192–217. A galliai hadjáratban kapcsolatban Jordanes leírásán kívül elsősorban a galliai szentéletrajzok nyújtanak még némi támpontot, bár ezeknek némely adatát kellő forráskritikával kell kezelni. Az irodalmi hagyománnyal kapcsolatban lásd: *Barnish* 1992. 45–47. o.

¹⁰² *Lex Burgundionum*, XVII, 1.

már a *Romana* 331. fejezetében is. Ennek oka feltehetően az lehetett, hogy Jordanes és a gót hagyomány is rokonnépnek ismerte a gepidákat, mint ahogyan a gót eredetmonda is beszámol róla.¹⁰³

A küzdelem lefolyását tekintve számos momentum homályos, Jordanes feltehetően Cassiodorust másolva korábbi görög irodalmi tradíciókat emelt át művébe, amit a retorikai elemek és szentenciák is alátámasztanak.¹⁰⁴ A csata előtti éjszaka állítólag tizenöt-ezer frank és gepida csapott össze egymással.¹⁰⁵ Az itt szereplő számokat azonban erős túlzásnak tekinthetjük, hiszen ez idő tájt egy germán gens lélekszáma nem nagyon haladhatta meg a 20 000–25 000 főt.¹⁰⁶ A gepidáknak ebben az esetben bizonytalan bármiféle elővéd vagy felderítő szerepet tulajdonítani, ugyanis a gót auktor által leírt esemény inkább a harc gigantikus voltát kívánja kiemelni. Jordanes szerint Attila a csata folyamán az osztrigótokat Valamer vezetésével, valamint a gepidákat Ardarich vezetésével az egyik szárnyra állította, szembe a nyugati gótokkal. A csatában a nyugati gót uralkodót, Theoderichet az egyik verzió szerint egy osztrigót harcos, Andag lövedékével (telo) ölte meg.¹⁰⁷ Ebben az esetben Jordanes egy „családi tradíciót” örökíthetett meg, mivel Jordanes Andag fiának, Gunthigisnek volt a jegyzője.¹⁰⁸ Jordanestől tudjuk, hogy Gunthigis és ősei is az Amal család mellékágából származnak. Jordanes leírásában így természetesnek hathat, hogy egy Amal családhoz tartozó személy öli meg a nyugati gót királyt. Az osztrigótok és a gepidák vezette szárnyat visszaszoríthatták, mivel a vizigótok rátámadtak az Attila vezette centrumra, ami a hunok visszavonulását vonta maga után.¹⁰⁹ A galliai hadjárat további szakaszából nincs több adatunk a germán népek részvételéről. A hun csapatok ugyanazon az útvonalon térhettek vissza szállásaikra, amelyiken jöttek. A visszavonulás közben a szövetséges thüringek és frankok védhették a főerők hátát a várható ellenséges támadásoktól.¹¹⁰

A soron következő 452-es itáliai hadjáratban nincsenek adataink arról, hogy mely népek vettek részt benne. Prosper munkájában csak annyit közöl például, hogy Attila a Galliában elszenvedett emberveszteségeket pótolta.¹¹¹ Az itáliai hadjárat lehetett az utolsó olyan hadi esemény, melyen germán segédnépek részt vehettek a hunok oldalán a Hun Birodalom felbomlását megelőzően.¹¹²

¹⁰³ *Jordanes: Getica*, 94–95.; *Christiansen* 2002. 337–339. o.

¹⁰⁴ *Barnish* 1992. 39–41. o. Jordanes más csatáinak leírása is tükrözi, hogy szerzőnk nem minden esetben volt tisztában a harcok lefolyásával, az általa leírt harcok minden esetben egysíkiak; véres, test-test elleni küzdelmekről szólnak. Valószínűleg a gót auktor nem volt jártas a hadművészetben.

¹⁰⁵ *Jordanes: Getica*, 217.

¹⁰⁶ *Schäfer* 1997. 120. o.

¹⁰⁷ *Jordanes: Getica*, 209.

¹⁰⁸ *Jordanes: Getica*, 266.

¹⁰⁹ *Jordanes: Getica*, 210–213. o.

¹¹⁰ *Wirth* 1999. 104. o.

¹¹¹ *Prosper*, 1367.

¹¹² *Jordanes: Getica*, 261. Attila halálát követően fiai között belháború robbant ki. A történeti kutatás jelentős része arra a következtetésre jutott, hogy a Nedao folyó menti csatában a hun uralom ellen felkelt Ardarich gepida király által vezetett népek és az utóljára összefogó hun trónörökösök ütköztek meg. A kutatásban elsőként Constantin Diculescu figyelt fel a jelenségre, hogy egyes szarmata, alán, gót csoportok a nedaoi csata után recepciót kértek római területekre, ami a győztes népekre nem jellemző. *Diculescu* 1922. 63. o. – A felmerülő kérdésekkel kapcsolatban Alföldi András vetette fel elsőként annak a lehetőségét, hogy Nedaónál egyes népek

Hun kori germán harcmódor

A germánokat szinte kizárólagosan gyalogosként képelték el az antik auktorkok tudósításai alapján, valószínűleg ezért alakulhatott ki az a kép a szakirodalomban, hogy a germán törzsek harcosainak alkalmazásával nagymértékben lelassultak az V. század elején még gyors hun hadjáratok. Korábban Thompson hívta fel a figyelmet arra, hogy a germán törzsek körében a legkorábbi időtől kezdve (Caesar, Tacitus) történik utalás lovasokra.¹¹³

A hun fennhatóság alatt élő törzsek harcászataival kapcsolatban kevés forrás maradt ránk. Legtöbb adatunk az osztrogótokról áll rendelkezésünkre, ám ezeknek a döntő hányada is inkább a hun uralom megszűnte utáni időszakból származik. A már igen korán a steppevidékre kijutó gót törzsek harcászataira igen jelentős hatást gyakorolhattak az iráni nyelvet beszélő nomád szarmaták és alánok.¹¹⁴ Ezekről a népektől nem a nehézlovas harcászat elemeit is elsajátíthatták a gótok. A IV. század végétől kezdve a keleti területeken élő gót törzsek az antik auktorkok leírásaiban előszeretettel jelennek meg lovas harcosként. A IV. század végéről a hadrianopolisi csata leírásánál feltűnnek az osztrogót lovasok, akik váratlan megjelenésükkel eldöntik a harcok kimenetelét. Vegetius katonai kézikönyvében, amely a 430-as évekre datálható külön kiemeli az alánok és a hunok mellett a gót lovasság erejét: „Mert bár a gótok, alánok és hunok példájára a lovasság fegyverzete tökéletesedik...”¹¹⁵ A hun kort követően a balkáni 478–479-es osztrogót harcok eseményeinél Malchus egyik fragmentumában olvasható, hogy egy-egy osztrogót harcos két-három lóval indult csatába.¹¹⁶ Az osztrogótok körében még közel egy évszázaddal később, a VI. század derekán is javarészt a nehézlovasság alkotja a fő csapatnevet a hadseregen belül. Prokopios a gót háború eseményeinek leírásánál megkülönbözteti a karddal és lándzsával harcoló gót lovasokat a bizánciak lovasíjász nomád segédsapataitól.¹¹⁷ A görög auctor a Busta Gallorum-i csata kapcsán megjegyzi, hogy az osztrogótok döntő ereje még mindig nagyszámú nehézlovasukban rejlik.¹¹⁸ A forrásadatok fényében a kizárólagosan gyalog harcoló germánokról alkotott sematikus kép a gótok esetében szertefoszlni látszik.

A többi hun uralom alatt élő törzsről nincsenek ilyen részletes információink. Az osztrogótokhoz hasonlóan a szkírek is a steppevidéken éltek, így nem zárható ki, hogy lovasnomád hatásra szkíreknél a IV. században szintén a steppei típusú nehézlovas harcmódor játszhatta a döntő szerepet. Az V. század elejének görög kútfőiben megjelenő szkírek talán éppen lovasaik révén vehettek részt a kisebb hun betörésekben.

a hunok oldalán harcoltak. *Alföldi* 1926. 121–123. o. – Az osztrogótok Nedaónál betöltött szerepével kapcsolatban Várady László, majd őt követően Walter Pohl volt az, aki úgy vélekedett, hogy a gótok részt vettek az ütközetben, de a hunok oldalán. *Várady* 1969. 324. o.; *Pohl* 1980. 258–259. o. – Várady véleményét az újabb kutatás is elfogadottnak tekinti. *Wolfram* 1990. 260. o. – A Hun Birodalom felbomlásának körülményeiről és a Nedaó mellett vívott csatáról legutóbb Schäfer Tibor írt teljesen új megközelítésben. Nézete szerint az Attila halálát követő, egészen a csatáig tartó időszakban az Attila-fiak nem békültek ki egymással, sőt Nedaónál az őket támogató csoportok álltak egymással szemben. *Schäfer* 2001. 30. o.

¹¹³ *Thompson* 1958. 5. o.

¹¹⁴ *Wolfram* 1990. 302–303. o.; *Schäfer* 2004. 20. o.

¹¹⁵ „... nam licet exemplo Gothorum et Alanorum Hunnorumque equitum arma profecerint...” *Vegetius* I. 20. A mű 430-as évekre történő datálásáról részletesebben lásd: *Várady* 1961. 276. o.

¹¹⁶ *Malchus*: Frg. 18, 2.

¹¹⁷ *Prokopios*: De Bello Gotico, I, 27, 27–29.

¹¹⁸ *Prokopios*: De Bello Gotico, IV, 29–32.

A többi germán gensről még kevesebb adat áll rendelkezésünkre. A rugiakról és a gepidákról Jordanes nedaói csataleírását leszámítva nincsenek megbízható adataink, a hun kort követően sem írnak harcmódorokról és taktikájukról részletesebben az auktorok.

Az írott kútfőkben nem találhatók utalások arra nézve, hogy a közös hadjáratokon résztvevő germán és hun erők együttműködése révén érte-e valamilyen nomád behatás a fegyverzet és a haditechnika terén a germán törzseket. Ezzel szemben a régészeti anyagban fellelhető némi hatás. A korszak során egységesedő európai barbaricum anyagi kultúrájában azonban az egyes etnikai csoportok régészeti leletanyagát szinte lehetetlen elválasztani, ami nagyban nehezíti a további vizsgálatokat.

A hun korszak jellegzetes támadófegyvere, a kétélű 1 méteres pengeshosszúságú, keskeny, keresztvassal felszerelt keleti típusú kard csak igen korlátozott mértékben fordul elő germán területeken (Dijon, Merxleben, Köln–St. Severin). Jelenlétük a IV. század vége és az V. század közepe közötti időszakba datálható, inkább az elit közötti érintkezés kifejezéseként értékelhető.¹¹⁹ Keleti típusú keresztvassal felszerelt, hosszú kétélű kardok mellett a hun korban és azt követően jelennek meg a germán népek körében az egyélű, keskeny pengéjű 40–50 cm hosszú saxok, melyek feltűnését a régészeti kutatás a hunokhoz köti.¹²⁰ Ez a támadófegyver fellelhető a hun kort követő gazdag germán vezetőréteg temetkezéseiből a spathák mellett másodlagos vágófegyverként kerül elő. A hun kor utáni időszakban a nyugati területeken a Kárpát-medencével szemben kevesebb példány fordul elő.¹²¹ A keskeny pengéjű hosszú saxok az V. századot követően két területen terjednek el nagyobb számban: a dél-német alamann temetőkben és a Kárpát-medence keleti felében. A hun kori példányok általában 30–40 cm közötti mérettartományban mozognak, valamint 2,5–3 cm szélesek. Ezzel szemben az V. század második felétől fellelhető példányok esetében megfigyelhető, hogy folyamatosan megnyúlnak, és idővel a Kárpát-medencei darabok elérik az 50–60 cm közötti hosszértékeket is.¹²²

A hunok fő fegyvere, a reflexíj csak egy-két esetben ismert germánokhoz köthető temetkezésekben. Joachim Werner szerint ennek egyik legfőbb oka, hogy a meghódított germán népek nem utánozhatták hun uraik íjait.¹²³ Mégis, a hun korban és közvetlenül a hun kort követő évtizedekből – a tiltás ellenére – germán temetkezésekből is ismertek hun-típusú íjmerevítő csontok (Blučina, Esslingen-Rüdern, Wien-Simmering IX).¹²⁴ Azonban mindenképpen meg kell jegyezni, hogy ezek a fegyverek csupán a hunokkal együtt harcoló germán vezetőréteg sírjaiból kerültek elő, s inkább státusszimbólumnak

¹¹⁹ Anke 1998. 82–83. o. A hun kort követően ismert több ékkőberakással díszített spatha is a gazdag nyugati temetkezések anyagában. Ezeknek a példányoknak az előképei feltehetően pontusi műhelyek termékei lehettek, melyek még a hun kor alatt jutottak el ezekre a területre. Uo. 89–92. o.

¹²⁰ A német nyelvű szakirodalomban a hun kor végén és az V. század második felében elterjedő egyélű vágófegyvert általában keskeny pengéjű lang saxnak (schmale Langsax) szokták nevezni. Anke 1998.; Quast 1999. Ezzel a tendenciával szemben legutóbb Jo. Wernard ezekre a fegyverekre hosszabb keskeny pengéjű saxok (Langer Schmalsax) terminust alkalmazta, ezzel is megkülönböztetve ezeket a példányokat a VII–VIII. század lang saxaitól. Wernard 1998. 772–773. o.

¹²¹ Werner 1956. 44. o.

¹²² Čížmář – Tejral 2005. 110–114. o.; Anke 1998. 96–99. o. – Az V–VI. századi gepida és alamann területeken elterjedt példányok eredetével kapcsolatban legutóbb Dieter Quast vetette fel, hogy ezek származhatnak akár a bizánci fegyverműhelyekből is. Quast 1999. 118–123. o.

¹²³ Werner 1956. 48. o.

¹²⁴ Anke 1998. 60. o.; Bóna 1993. 163. o.

tekinthetők, mint harcban is használt fegyvernek.¹²⁵ Forrásadatok hiányában nehéz állást foglalni arról, hogy a hun kori germán elit mennyire sajátította el a lovasíjász harcmódot. Kétségesnek tűnik, hogy a germán vezetőréteg sírjaiba került távolsági fegyvert harcban is alkalmazták. Az igazi státuszszimbólumnak számító aranyíj az írott kútfők adatai alapján germánok lakta területről hiányzik.¹²⁶ Szintén hun hatásra terjedhettek el a germánok körében a háromélű nyílhegyek is. Míg a nyugati germánoknál ezek a nyílhegyek ritkák a hun kort követő időszakban, addig a Kárpát-medencei gepidák körében érdekes módon az ilyen típusú nyílhegyek vannak jelen a legnagyobb számban.¹²⁷ A háromélű nyílhegyek előfordulásának magas számában valószínűleg meghatározó lehet ebben az esetben, hogy a korábbi hun szállásterület magjáról van szó, így a korábbi praktikus fegyver készítésének hagyománya tovább élhetett a helyi fegyver és vasművesek révén.

Mint látható a hun uralom a germán törzsek belső struktúrájához hasonlóan azok harci szokásait sem kívánta alapjaiban módosítani. A hun harcosok által használt jellegzetes fegyverek csak kis számban mutathatók ki a germánok lakta területek régészeti leletanyagában. Pontos forrásadatok hiányában nem tudjuk felmérni, hogy a germán csoportok nagyobb arányú alkalmazása mennyire befolyásolta a hunok harcmódot. A hadjáratok tényén kívül éppen az V. századból nincsenek adataink, Jordanes beszámolóját leszámítva, a Hun Birodalom seregei által vívott nyíltmezei csatákról. A IV. és V. század között a hun hadjáratok típusaiban alapvető különbségek figyelhetők meg. Míg a IV. században a kisebb operatív betörések a dominánsak, addig az V. századot a nagyszabású, hosszú utánpótlási vonalakat igénylő felvonulások határozzák meg. Ezek révén kétséges amellet állást foglalni, hogy a hun kor végére a hunok taktikája is átalakult volna.

Összegzés

Az írott források adatai alapján már a legkorábbi hun hadjáratokban is vettek részt germán népek. Az első részvétel az osztrogótokhoz köthető, akik saját népükhöz tartozó riváisaikkal szemben támogatták a hunokat. A IV. század vége és az V. század első évtizede között eltelt időszakban az osztrogótok mellett a szkírek kétszer jelennek meg (381, 409) a forrásokban. Jordanes kissé kétes adatai szerint az osztrogótok a szvébek, a vandálok, és a gepidák hódoltatásában, míg a szkírek a görög auktoradatok alapján két esetben is a Keletrómai Birodalom ellen vezetett nagyobb katonai akciókban harcoltak a hunok oldalán. Az V. század első feléig a hunok feltehetően a germán népek közül az osztrogótokat, a szkíreket és a herulokat vonták uralmuk alá. A herulokat leszámítva – akikről egészen a nedaoi csatáig nincs adatunk – úgy tűnik, hogy a nomád gyakorlatnak megfelelően valamennyi alávetett nép támogatta urait annak hadi vállalkozásai során.

A 410-es évektől a 440-es évekig a hunok más irányba vezetett hadjáratairól csak igen szórványos értesüléseink vannak. Mindössze egy a balkáni provinciák elleni támadásról tudunk, valamint a Nyugatrómai Birodalomnak nyújtott katonai segítségekről. Feltehetően

¹²⁵ Anke 2007. 225. o.; Christlein 1960. 262–263. o.; Riesch 2002. 30. o.

¹²⁶ Az íjak és az arany íjak mind a kínai császári reprezentációban, mind pedig a későbbi korszakok nomád (oguz, ujúgúr) uralmi szimbolikájában is megtalálhatóak. Valószínűleg az aranyíj a győzhetetlen napot szimbolizálhata, valamint az ég feletti uralmat. A mongol népmesékben a hősök gyakran aranyíjjal és ezüst nyílvesszővel győzik le a démonokat. Göckenjan 2005. 67–69. o.

¹²⁷ Werner 1956. 49. o.; Christlein 1979. 73. o.; Anke 1998. 68–69. o.

ebben a periódusban került sor a frissen meghódított alávetett népek (szvévek, rugiak, gepidák, szarmaták, alánok) teljes konszolidálására, valamint a Rajna mentén élő germán népek hódoltatására is. Ennek eredményei az V. század negyvenes, ötvenes éveiben vezetett nagyobb katonai vállalkozások során már jelentkeztek is, mivel ott találjuk az osztrogótok és a szkírek mellett a század folyamán már alávetett germán népek jelentős részét is. Forrásokból adatolhatóan az osztrogótok, a szkírek, a rugiak voltak ekkor a hunok katonai segédnépei. Egyedinek bizonyul a Galliába vezetett nagyobb hadjárat, ahol a hunok a segéd-erők között tudhatták még a Rajna vidéken élő népek egy részét is. A Rajna vidéki törzsek részvételét talán nem is annyira a politikai függőség, hanem sokkal inkább a gazdag gall vidéken szerezhető zsákmány ösztönözte. A hadjárat során a thüringek, a frankok és a keleti burgundok csatlakoztak a Galliába tartó hun csapatokhoz. Ezek a népek a hunok felvonulási területe mentén éltek, így alkalmazásuk kézenfekvőnek tekinthető. Azonban le kell szögezni, hogy mindenképpen egyedi esetről van szó, hiszen sem a frankok, sem a burgundok, sem a thüringek nem szerepeltek korábban.

A források tanulsága alapján megfigyelhető, hogy általában a hun ordu közelében élő germán genszek vettek részt a hadjáratokon. Természetesen nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy az egyes népek említése a feljegyzésekben eléggé rendszertelen, a valóság sokkal színesebb lehetett. Ezeknek a genszeknek (osztrogótok, gepidák, szkírek) a vezetői a Hun Birodalom arisztokráciájának és az udvarnak is tagjai voltak. Törzseik és nemzetségeik számára elsődleges fontossággal bírt a nagy bevételt jelentő hadjáratokon való részvétel, mely presztízst is növelte népük szemében.

Az írott kútfők alapján sajnos nem alkothatunk teljes képet arról, hogy az egyes germán törzsek milyen feladatokat tölthettek be a hadjáratok alkalmával. A germán genszek jelentős része alapvetően gyalogos, míg a korábban keleti steppe vidékre került népek (osztrogótok) körében feltehetően a lovas harcmodor lehetett a meghatározó. Nem maradt az utókorra olyan forrás, mely részletesebb és koherensebb képet mutatna a lezajlott hadjáratokról és csatákról. A leírások gyakorta nagyon sematikusak, közhelyszerűek. A közös vállalkozásoknak a korszak régészeti anyagában is fellelhetőek nyomai: egyes keleti fegyvertípusok, fegyverdíszek ebben az időszakban jelennek meg a germánok körében.

Végezetül hangsúlyozom, hogy a korábbi vélekedésekkel szemben az alávetett germán népek a hunok majdnem mindegyik jelentősebb hadjáratán jelen voltak (376, 381, 405/407, 409, 442, 447, 451). Olyan esetekben nem történik csak utalás rájuk, amikor a hunok, a Nyugatrómai Birodalomnak nyújtanak valamilyen katonai segítséget (például Radagaisus ellen, Aëtiusnak, Litoriusnak a nyugati gótok ellen). Azonban a nagyobb, a Hun Birodalom önálló érdekeit szolgáló felvonulások alkalmával mindig ott találhatók nomád uraik mellett a harcok során, egészen a 370-es évektől a birodalom bukásáig. Mindezeknél fogva szükségesnek tartom a szakirodalomban uralkodó vélemény meghaladását, ugyanis a kútfők tanúságát tekintve a germán szövetséges erők tömegesen alkalmazását nem korlátozhatjuk le időben csak Attila korára. A Hun Birodalom fokozatos terjeszkedése során egyre több germán népet hódoltatott meg, akik a birodalom rendszerébe beépülve évtizedeken keresztül nyomon követhetően, ráadásul az idő előrehaladtával egyre nagyobb számban támogatták a hunokat támadó háborúik alkalmával. A főuralmat gyakorló hunok harci kultúrája pedig bizonyára nem múlt el nyomtalanul a sokáig velük együtt hadba vonuló germán genszeknél, legalább a passzív megismerés biztosra vehető, hiszen enélkül nem tudták volna összehangolni eredményesen a hadműveleti feladatokat.

RÖVIDÍTÉSEK

Források

- Ammianus Marcellinus* *Ammianus Marcellinus*: Róma Története. Ford. Szepesy Gyula. Jegyz. és utószó: Adamik Tamás. Budapest, 1993.
- Annales Fuldenses* *Annales Fuldenses*. In: *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae*. Tom. I. Ed. Gombos, F. Albin. Budapest, 2005.² (Az 1937-es kiadás reprintje.)
- Bayan Čor* *Berta Árpád*: Szavaimat jól halljátok... A türk és ujjur rovásírásos emlékek kritikai kiadása. Szeged, 2004.
- Cassiodorus* *Magni Aurelii Cassiodori Senatoris Variarum Libri Duodecim*. *Monumenta Germaniae Historica Auctores Antiquissimi*. Tom. 12. Ed.: Mommsen, Theodor. Berlin, 1898.
- Gregorius Turonensis* *Gregorius Turonensis*: *Historia Francorum Gregorii episcopi Turonensis Historiarum libri decem*. In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum rerum Merovingicarum*. Tom. 1/1. Ed.: Krusch, Bruno – Levison, Wilhelm. Hannover, 1937/1951.
- Fredegar* *Chronicarum quae dicitur Fredegarii Scholastici libri IV*. In: *Monumenta Germaniae Historica Scriptorum rerum Merovingicarum*. Tom. 2. Ed.: Krusch, Bruno. Hannover, 1888. 1–193. o.
- Jordanes*: *Getica* *Jordanes*: *Getica*. (De summa temporum vel origine actibusque gentis Gothorum.) In: *Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi*. Tom. 5. Ed.: Mommsen, Theodor. 1882. 53–138. o.
- Jordanes*: *Romana* *Jordanes*: *Romana*. (De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum.) In: *Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi*. Tom. 5. Ed.: Mommsen, Theodor. Berlin, 1882. 1–52. o.
- Malchus*: *Frg.* *Malchus*: *Fragmenta*. In: Blockley, R. C.: *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire*. Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus. Liverpool, 1981.
- Marcellinus Comes* *Marcellini V. C. Comitis Chronicon*. In: *Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi*. Tom. 11. Ed.: Mommsen, Theodor. Berlin, 1894. 37–108. o.
- MTT* *A Mongolok Titkos Története*. Ford.: Ligeti Lajos. Budapest, 2004.²
- Lex Burgundionum* *Lex Burgundionum*. In: *Monumenta Germaniae Historica. Leges*. Tom. 3. Ed.: De Salis, L. R. Hannover, 1892. 497–630. o.
- Plano Carpini* *Napkelet felfedezése*. Julianus, Plano Carpini, és Rubruk útijelentései. Közre adja: Györffy György és Ruitz Izabella. Budapest, 1965.
- Priskos*: *Frg.* *Priscus*: *Fragmenta*. In: Blockley, R. C.: *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire*: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus. Liverpool, 1981.

- Prokopios: De bello Gotico* *Prokopios: Gotenkriege. Griechisch-Deutsch Übers.: Veh, Otto.* München, 1978.
- Prosper* *Prosper Tiro: Epitoma Chronicon. In: Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi Tomus 9. Ed.: Mommsen, Theodor.* Berlin, 1892. 341–499. o.
- Paulus Diaconus* *Paulus Diaconus: Historia Romana. In: Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum. Tom. 49. Ed.: Droysen, H.* Berlin, 1879.
- Sidonius Apollinaris* *Sidonius Gaius Sollius Apollinaris: Epistulae et carmina. Monumenta Germaniae Historica Auctores Antiquissimi Tomus 8. Ed.: Leutjohann, Christian.* Berlin, 1887.
- Szádeczky-Kardoss 1998.* *Szádeczky-Kardoss Samu: Az avar történelem forrásai. Magyar Őstörténeti Könyvtár 12.* Budapest, 1998.
- Sókratész* *Szókratész egyháztörténete. Ókeresztény írók IX. Szerk.: Vanyó László, ford.: Baán István.* Budapest, 1984.
- Sózomenos* *Sozomenos: Kirchengesichte. Hrsg. von.: Bidez, Joseph – Hansen, Günther Christian.* Berlin, 1960.
- Vegetius* *Flavius Vegetius Ranatus: A hadtudomány foglalata. In: A hadművészet ókori klasszikusai. Szerk.: Hahn István.* Budapest, 1963. 751–867. o.
- Zósimos* *Zosimos: Neue Geschichte. Übers. und eing. von Veh, Otto, durchgesehen und erläutert von Rebenich, Stefan.* Stuttgart, 1990.

Irodalom

- Alföldi 1926.* *Alföldi András: A osztrogótok betelepülése Pannoniába. In: Emlékkönyv Dr. Gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére. Születésének ötvenedik évfordulójára.* Budapest, 1926. 121–126. o.
- Altheim 1959.* *Altheim, Franz: Gesichte der Hunnen.* Berlin, 1959.
- Bálint 2006.* *Bálint Csanád: Az ethnosz a koraközépkorban. (A kutatás lehetőségei és problémái). Századok, 140. (2006.) 2. sz. 277–347. o.*
- Anke 1998.* *Anke, Bodo: Studien zur reiternomadischen Kultur des 4. bis 5. Jahrhunderts.* Weissbach, 1998.
- Anke 2007.* *Anke, Bodo: Der reiternomadische Steppenkrieger. In: Attila und die Hunnen. Hrsg. von: Historischen Museum der Pfalz Speyer.* Speyer, 2007. 219–225. o.
- Barfield 1992.* *Barfield, J. Thomas: The Perilous Frontier. Nomadic Empires and China.* Cambridge, Oxford, 1992.
- Bachrach 1992.* *Bachrach, S. Bernard: Old Kaspars: Attila's Invasion of Gaul in the literary Sources. In: Fifth-century Gaul: A Crisis of Identity? Ed.: Drinkwater, John – Elton, Hugh.* Cambridge, 1992. 38–48. o.

- Bachrach* 1994. *Bachrach, S. Bernard*: The Hun Army at the Battle of Chalons (451): An Essay in Military Demography. In: *Ethnogenese und Überlieferung. Angewandte Methoden der Frühmittelalterforschung*. Hrsg. von: *Brunner, Karl – Berta, Brigitte*. Wien–München, 1994. 59–67. o.
- Biborski – Kaczanowski* 2001. *Biborski, Marcin – Kaczanowski, Piotr*: Zur Differenzierung der spätkaiserzeitlichen und frühvölkerwanderungszeitlichen Bewaffnung im Barbaricum. *International Connections of the Barbarians of the Carpathian Basin in the 1st–5th centuries A. D.* Ed.: *Istvanovits, Eszter – Kulcsár, Valéria*. Aszód, 2001. 235–248. o.
- Blockley* 1981. *Blockley, R. C.*: The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus. Liverpool, 1981.
- Bóna* 1984. *Bóna István*: A népvándorlaskor és kora középkor története. In: *Magyarország története I/1*. Főszerk.: *Székely György*, szerk.: *Bartha Antal*. Budapest, 1984.
- Bóna* 1993. *Bóna István*: A hunok és nagykirályaik. Budapest, 1993.
- Brather* 2004. *Brather, Sebastian*: *Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie. Geschichte, Grundlagen, Alternativen*. Berlin–New York, 2004.
- Bullough* 1963. *Bullough, L. Vern*: The Roman Empire vs. Persia, 363–502: A Study of Successful Deterrence. *The Journal of Conflict Resolution*, 7. (1963.) 1. sz. 55–68. o.
- Byzantinoturcica II. *Moravcsik, Gyula*: Byzantinoturcica II. Sprachreste der Türkvölker in der byzantinischen Quellen. Berlin, 1983.³
- Christensen* 2002. *Christensen, Arne Soby*: Cassiodorus, Jordanes and the History of the Goths. *Studies in a Migration Myth*. Copenhagen, 2002.
- Christlein* 1960. *Christlein, Rainer*: Waffen aus dem völkerwanderungszeitlichen Grabfund von Esslingen–Rüdern. *Germania*, 50. (1972.) 259–263. o.
- Czeplédy* 1969. *Czeplédy Károly*: Nomád népek vándorlása Napkelettől Napnyugatig. (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 8.) Budapest, 1969.
- Čižmář – Tejral* 2005. *Čižmář, Zdeněk – Tejral, Jaroslav*: Kriegergräber aus dem 5. Jh. n. Chr. in Prostejov – Drozavice. In: *Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum*. Hrsg. von: *Tejral, Jaroslav*. (Spisy Archeologického Ústavu av ČR Brno.) Brno, 2005. 99–124. o.
- Diculescu* 1922. *Diculescu, Constantin*: Die Gepiden. Bukarest, 1922.
- Ellegård* 1987. *Ellegård, Alvar*: Who were the Eruli? *Scandia*, 53 (1987.) 5–34. o.
- Ewig* 1978. *Ewig, Eugen*: Die Franken am Rhein. In: *Aspekte der Nationenbildung im Mittelalter*. Hrsg. von: *Beumann, Helmut – Schöder, Werner*. Sigmaringen, 1978. 109–126. o.
- Ewig* 1993. *Ewig, Eugen*: Die Merowinger und das Frankreich. Stuttgart, 1993.²
- Felföldi* 2004. *Felföldi Szabolcs*: A nomád hadviselés egyik jellegzetes problémája: a folyón való átkelés. In: *Fegyveres nomádok, nomád fegyverek*. Szerk.: *Balogh László – Keller László*. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 21.) Budapest, 2004. 75–91. o.

- Giessauf* 1995. *Giessauf, Johannes*: Die Mongolengesichte des Johannes von Piano Carpine. Einführung, Text, Übersetzung und Kommentar. Schriftenreihe des Instituts für Geschichte 6. Graz, 1995.
- Giessauf* 2006. *Giessauf, Johannes*: Barbaren–Monster–Gottesgeisseln: Steppennomaden im europäischen Spiegel der Spätantike und des Mittelalters. Graz, 2006.
- Goffart* 1988. *Goffart, Walter*: The Narrators of the Barbarian History (AD 550–800): Jordanes, Gregory of Tours, Bede, and Paul the Deacon. Princeton, 1988.
- Göckenjan* 1972. *Göckenjan, Hansgerd*: Hilfsvölker und Grenzwächter im mittelalterlichen Ungarn. Wiesbaden, 1972.
- Göckenjan* 2001. *Hansgerd Göckenjan*: Felderítők és kémek. Tanulmány a lovasnomád hadviselés stratégiájáról és taktikájáról. In: Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás. Szerk.: *Felföldi Szabolcs – Sinkovics Balázs*. (Magyar Östörténeti Könyvtár 15.) Budapest, 2001. 57–66. o.
- Göckenjan* 2005. *Göckenjan, Hansgerd*: Bogen, Pfeil und Köcher in der Herrschafts- und Rechtssymbolik der eurasischen Steppenvölker. *Acta Orientalia Scientiarum Hungariae*, 58. (2005.) 1. sz. 59–76. o.
- Gschwantler* 1980. *Gschwantler, Otto*: Ermanarich, sein Selbstmord und die Hamdirsaage zur Darstellung von Ermanarichs Ende in Getica 24, 129 f. In: Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert. Hrsg. von: *Daim, Falko – Wolfram, Herwig*. Wien 1980. 184–204. o.
- Heather* 1989. *Heather, Peter*: Cassiodorus and the Rise of the Amals: Genealogy and the Goths under Hun Domination. *The Journal of Roman Studies*, 79. (1989.) 103–128. o.
- Heather* 1995. *Heather, Peter*: The Huns and the End of the Roman Empire in Western Europe. *English Historical Review*, CX. (1995.) 4–41. o.
- Heather* 1996. *Heather, Peter*: The Goths. The peoples of Europe. Oxford, 1996.
- Huck* 2004. *Huck, Thomas*: Thüringer und Hunnen. In: Attila und die Hunnen. Hrsg.: Historischen Museum der Pfalz Speyer. Speyer, 2007. 323–333. o.
- Kiss* 1983. *Kiss, Attila*: Die Skiren im Karpatenbecken, ihre Wohnsitze und ihre materielle Hinterlassenschaft. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 35. (1983.) 95–131. o.
- Kiss* 2004. *Kiss Magdolna*: Jordanes: Getica. A gótok eredete és tettei. Szerk.: *Kiss Magdolna*. Budapest, 2004.³
- Kovács* 2004. *Kovács Péter*: Hun kori sír Százhalombattán. *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 2004. 123–150. o.
- Krautschick* 1999. *Krautschick, Stefan*: Hunnensturm und Germanenflut. *Byzantinische Zeitschrift*, 1999, 10–67. o.
- Kristó* 1980. *Kristó Gyula*: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Budapest, 1980.
- Kristó* 1996. *Kristó Gyula*: A magyar állam megszületése. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 8.) Szeged, 1996.

- Lakatos* 1978. *Lakatos, Pál*: Quellenbuch zur Geschichte der Heruler. *Acta Antiqua et Archaeologica*, 21. (1978.) Szeged, 1978.
- Lebecq* 2002. *Lebecq, Stephane*: The Two Face of King Childeric. History, Archaeology, Historiography. In: Integration und Herrschaft. Ethnische Identitäten und soziale Organisation im Frühmittelalter. Hrsg. von: *Pohl, Walter – Diesenberger, Max*. (Forschungen zur Geschichte des Mittelalters. 3. Band.) Wien, 2002. 119–132. o.
- Lindner* 1981. *Lindner, Rudi Paul*: Nomadism, Horses and Huns. *Past and Present*, 92. (1981.) 1. sz. 3–19. o.
- Macbain* 1983. *Macbain, Bruce*: Odovacer the Hun? *Classical Philology*, 78. (1983.) 323–327. o.
- Maenchen-Helfen* 1978. *Maenchen-Helfen, J. Otto*: Die Welt der Hunnen. Wien–Köln–Graz, 1978.
- Martin* 2007. *Martin, Max*: Hunnen vs. Burgunden. Rache oder Schicksal? In: Attila und die Hunnen. Hrsg.: Historischen Museum der Pfalz Speyer. Speyer, 2007. 313–321. o.
- Márton* 1996. *Márton Alfréd*: Szakralitás és hatalom a türköknél. *Aetas*, 1996. 74–76. o.
- Nagy* 2007. *Nagy Katalin*: Segédnépek szerepe az avar hadseregben. In: Középkortörténeti tanulmányok 5. Szerk.: *Révész Éva – Halmágyi Miklós*. Szeged, 2007. 105–117. o.
- Négyesi* 1997. *Négyesi Lajos*: A Muhi csata, 1241. április 11. *Hadtörténeti Közlemények*, 110. (1997.) 296–310. o.
- Négyesi* 2000. *Négyesi Lajos*: Gondolatok a lovasság csapatnemeiről. (A könnyű- és nehézlovasság problematikája.) Hadak útján. A népvándorlás kor fiatal kutatóinak konferenciája. Szerk.: *Bende Livia – Lőrinczy Gábor – Szalontai Csaba*. Szeged, 2000. 375–378. o.
- Németh* 1930. *Németh Gyula*: A honfoglaló magyarság kialakulása. Budapest, 1930.
- Pohl* 1980. *Pohl, Walter*: Die Gepiden und die Gentes an der mittleren Donau nach dem Zerfall des Attilareiches. In: Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert. Hrsg. von: *Daim, Falko – Wolfram, Herwig*. Wien, 1980. 239–305. o.
- Pohl* 2000. *Walter Pohl*: Történelem. In: *Nagy Margit – Neumann Günther – Walter Pohl – B. Tóth Ágnes*: A gepidák. In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. *Studia Archaeologica*, VI. (2000.) 165–185. o.
- Pohl* 2008. *Pohl, Walter*: Migration und Ethnogenesis der Langobarden aus Sicht der Schriftquellen. In: Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen. Hrsg. von: *Bemmann, Jan – Schmauder, Michael*. Bonn, 2008. 1–12. o.
- Quast* 1999. *Quast, Dieter*: Auf der Suche nach fremden Männern – Die Herleitung schmalen Langsaxe vor dem Hintergrund der alamannisch-donauländischen Kontakte der zweiten Hälfte der 5. Jahrhunderts. In: Germanen beiderseits des spätantiken Limes. Hrsg. von: *Fischer, Thomas – Precht, Gundolf – Tejral, Jaroslav*. Spisy Archeologického Ústavu av ČR Brno 14. Köln–Brno. 1999, 115–128. o.

- Riesch* 2002. *Riesch, Holger*: Pfeil und Bogen zur Merowingerzeit. Eine Quellenkunde und Rekonstruktion des Frühmittelalterlichen Bogenschiessens. Karfunkel, 2002.
- Róna-Tas* 1996. *Róna-Tas András*: A honfoglaló magyar nép. Budapest, 1996.
- Schäfer* 1997. *Schäfer, Tibor*: Untersuchungen zur Gesellschaft des Hunnenreiches auf kulturanthropologischer Grundlage. Bochum, 1997.
- Schäfer* 1998. *Schäfer Tibor*: A germán népek ethnogenezise. *Acta Historica*, 106. (1998.) 79–87. o.
- Schäfer* 2001a. *Schäfer Tibor*: A hun királyi intézmény és hatalom. In: A Kárpát-medence és a steppe. Szerk.: *Márton Alfréd*. (Magyar Östörténeti Könyvtár 14.) Budapest, 1997. 19–27. o.
- Schäfer* 2001b. *Schäfer Tibor*: A hun birodalom felbomlása. In: Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás. Szerk.: *Felföldi Szabolcs – Sinkovics Balázs*. (Magyar Östörténeti Könyvtár 15.) Budapest, 2001. 25–35. o.
- Schäfer* 2004. *Schäfer Tibor*: Lovasnomád hatás a keleti germán népekre. In: Fegyveres nomádok, nomád fegyverek. Szerk.: *Balogh László – Keller László*. (Magyar Östörténeti Könyvtár 21.) Budapest, 2004. 20–25. o.
- Schäfer* 2005. *Schäfer, Tibor*: Der Hunnenname als Politisches Program. *Acta Orientalia*, 58. (2005.) 1. sz. 89–100. o.
- Schmidt* 1941. *Schmidt, Ludwig*: Die Ostgermanen. München, 1941.²
- Schmidt* 1997. *Schmidt, Berthold*: Das Königreich der Thüringer und seine Eingliederung in Frankreich. In: Die Franken. Les Francs. Wegbereiter Europas 5. bis 8. Jahrhundert. Hrsg von.: *Wieczorek, Alfred – Périn, Patrick – von Welck, Karin – Menghin, Wilfried*. Mainz, 1997. 285–297. o.
- Springer* 1998. *Springer, Matthias*: Riparii – Ribuarier – Rheinfranken nebst einigen Bemerkungen zum Geographen von Ravenna. In: Die Franken und die Alemannen bis zur „Schlacht bei Zülpich“ (496/97). Hrsg von: *Geuenich, Dieter*. Berlin–Wien–New York. 1998. 200–269. o.
- Szöke Béla* 2006. *Szöke Béla Miklós*: Nagy Károly hadjárata az avarok ellen 791-ben. *Arrabona*, 44. (2006.) 1. sz. 497–522. o.
- Szűcs* 1992. *Szűcs Jenő*: A magyar nemzeti tudat kialakulása: két tanulmány a kérdés előtörténetéből. Utószó: *Zimonyi István*. (Magyar Östörténeti Könyvtár.) Szeged, 1992.
- Thompson* 1958. *Thompson, E. A.*: Early Germanic Warfare. *Past and Present*, 14. 1958. 2–22. o.
- Thompson* 2003. *Thompson, E. A.*: A hunok. Ford.: *Felföldi Szabolcs*. Debrecen, 2003.
- Váczy* 1940. *Váczy Péter*: A hunok Európában. In: Attila és hunjai. Szerk.: *Németh Gyula*. Budapest, 1940. (Reprint: Budapest, 1986.) 61–142. o.
- Torma* 2006a. *Torma Béla*: A 907. évi pozsonyi csata – A magyarság első ismert honvédő háborújának döntő ütközete. *Felderítő Szemle*, 5. (2006.) 1. sz. 128–144. o.

- Torma* 2006b. *Torma Béla*: A 907. évi pozsonyi csata – A magyarság első ismert honvédő háborújának döntő ütközete. *Felderítő Szemle*, 5. (2006.) 2. sz. 141–167. o.
- Várady* 1961. *Várady László*: Későrómai hadügyek és társadalmi alapjaik. Budapest, 1961.
- Várady* 1969. *Várady, László*: Das letzte Jahrhundert Pannoniens (376–476). Amsterdam, 1969.
- Vásáry* 1986. *Vásáry István*: Az arany horda. Budapest, 1986.
- Vásáry* 2003. *Vásáry István*: A régi Belső-Ázsia története. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 19.) Szeged, 2003².
- Veszprémy* 2006. *Veszprémy László*: A középkori hadtörténetírás és forrásai. *Hadtörténelmi Közlemények*, 119. (2006.) 2. sz. 517–523. o.
- Wenskus* 1961. *Wenskus, Reinhard*: Stammesbildung und Verfassung. Köln, 1961.
- Wernard* 1998. *Wernard, Jo von*: „Hic scramasaxi loquntur”. Typologisch-chronologische Studie zum einschneidigen Schwert der Merowingerzeit in Süddeutschland. *Germania*, 76. (1998.) 2. sz. 747–787. o.
- Werner* 1956. *Werner, Joachim*: Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches. München, 1956.
- Wirth* 1999. *Wirth, Gerhard*: Attila, Das Hunnenreich und Europa. Stuttgart, 1999.
- Wolfram* 1990. *Wolfram, Herwig*: Die Goten. München, 1990.
- Wolfram* 1991. *Wolfram, Herwig*: Das Reich und die Germanen: Zwischen Antike und Mittelalter. Berlin, 1991.
- Wood* 1995. *Wood, Ian*: The Merovingian Kingdoms (450 – 751). London–New York, 1995.
- Zimonyi* 2005. *Zimonyi István*: Muszlim források a honfoglaláskor előtti magyarokról. A Ğayhānī-hagyomány magyar fejezete. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 22.) Budapest, 2005.
- Zöllner* 1970. *Zöllner, Erich*: Geschichte der Franken bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. München, 1970.

Attila Kiss P.

GERMAN PEOPLES IN THE CAMPAIGNS OS THE HUNS

Summary

Written sources point out that even the earliest campaigns of the Huns had German participants. The Ostrogoths were the first ones, they backed the Huns against their rivals from their own people. Between the end of the 4th century and the first decade of the 5th century the Scirii show up twice (381, 409) in the sources besides Ostrogoths. During the 440s and 450s, the Germans also appear as auxiliary troops in addition to Ostrogoths and the Scirii in major Hunnish military undertakings. They were recruited from the German tribes living around the Hunnish center.

Unfortunately written sources do not give a clear picture about the tasks of the German tribes in the campaigns. The majority of the German troops gave footsoldiers while among the peoples previously dwelling in eastern steppe regions (Ostrogoths) equestrian warfare could probably have been dominant. No evidence has survived to posterity which would give a detailed and coherent picture of the campaigns and the battles, descriptions are often very sketchy and full of clichés. Traces of the joint undertakings can be found in the archaeological finds of the period, too: this is the time when some eastern weapon types and weapon ornaments appear among Germans.

Contrary to previous supposition, subdued German peoples were present in almost every major campaign of the Huns (376, 381, 405–407, 409, 442, 447, 451). They are not mentioned only in cases when Huns gave military support to the Western Roman Empire (for example to Aëtius against Radagaisus, to Litorius against the Western Goths). In every other greater movement, however, that served exclusively the interests of the Empire of the Huns, they were always there fighting at the side of their nomadic lords, as early as the 370s until the fall of the empire. Historical evidence say that massive use of German allies cannot be limited to Attila's reign only. In the course of the gradual expansion of the Empire of the Huns more and more German peoples got subdued. Integrating into the empire's organization, they supported the Huns in the conquests for decades in ever growing numbers.

Attila Kiss P.

PARTICIPATION DES PEUPLES GERMANIQUES AUX CAMPAGNES DES HUNS

Résumée

Selon les données des sources écrites, des peuples germaniques participèrent déjà dans les premières campagnes des Huns. La première participation est liée aux Ostrogoths qui soutenaient les Huns face à leurs rivaux issus du même peuple. Outre les Ostrogoths, les Skires apparaissent deux fois dans les sources de la période allant de la fin du 4e siècle à la première décennie du 5e siècle (381, 409). Outre les Ostrogoths et les Skires, les Germains furent déjà présents en tant que forces auxiliaires dans les entreprises militaires conduites par les Huns dans les années quarante et cinquante du 5e siècle. Ce sont les gens germanains vivant près de l'ordou des Huns qui participaient aux campagnes.

Hélas, les sources écrites ne permettent pas d'avoir une vue globale sur le rôle des différentes tribus germaniques dans les campagnes. La plupart des gens germanains luttaient principalement à pied, tandis que les peuples originaires de la steppe orientale (Ostrogoths) devaient se battre surtout à cheval. Aucune source qui permettrait de connaître les campagnes et les batailles de manière plus détaillée et plus cohérente ne fut conservée pour la postérité. Les descriptions sont souvent très schématiques et générales. Les vestiges archéologiques de l'époque portent également les traces

des entreprises en commun: certains types et parures d'armes orientaux apparaissent chez les Germains durant cette période.

Contrairement à ce qu'on pensait auparavant, les peuples germaniques soumis furent présents dans presque toutes les campagnes importantes des Huns (376, 381, 405–407, 409, 442, 447, 451). C'est uniquement pour celles où les Huns apportaient une aide militaire à l'Empire d'Occident (par ex. contre Radagaise, à Aëtius et à Litorius contre les Goths occidentaux) qu'ils ne sont pas mentionnés. Mais dans les grandes campagnes qui servaient les intérêts indépendants de l'Empire des Huns, ils furent toujours là pour se battre aux côtés de leurs seigneurs nomades et ce, depuis des années 370 jusqu'à la chute de l'empire. Vu les témoignages des sources, l'utilisation des forces alliées germaniques ne se limita pas à l'époque d'Attila. Au cours de son expansion progressive, l'Empire des Huns soumit de plus en plus de peuples germaniques qui s'intégrèrent dans l'organisation de l'empire et soutinrent les guerres offensives des Huns pendant des décennies et en nombre toujours croissant.

Attila Kiss P.

DIE TEILNAHME GERMANISCHER VÖLKER AN DEN HUNNENFELDZÜGEN

Resümee

Den Schriftquellen zufolge nahmen bereits an den frühesten Hunnenfeldzügen germanische Völker teil. Die erste Teilnahme kann mit den Ostgoten in Verbindung gebracht werden, die die Hunnen gegenüber den Rivalen unterstützten, die zu ihrem eigenen Volk gehörten. In der Zeit zwischen dem Ende des 4. Jahrhunderts und des ersten Jahrzehnts des 5. Jahrhunderts scheinen neben den Ostgoten die Skiren zweimal in den Quellen auf (381, 409). Während der größeren militärischen Unternehmungen der Hunnen in den vierziger und fünfziger Jahren des 5. Jahrhunderts erschienen neben den Ostgoten und Skiren bereits auch die Germanen als militärisches Hilfsvolk. An den Feldzügen nahmen die in der Nähe des hunnischen Hofes (ordu) lebenden germanischen Gentes statt.

Auf Grund der geschriebenen Quellen können wir uns leider kein vollständiges Bild davon machen, welche Aufgaben die einzelnen germanischen Stämme in den Feldzügen hatten. Den Großteil der germanischen Gentes machten grundsätzlich Fußvölker aus, während im Kreis der Völker, die früher in die östliche Steppengegend kamen (Ostgoten), wahrscheinlich die Kampftaktik zu Pferd bestimmend war. Der Nachwelt ist keine Quelle erhalten geblieben, die ein detaillierteres und kohärenteres Bild der damaligen Feldzüge und Schlachten zeichnen würde. Die Beschreibungen sind oftmals sehr schemenhaft und enthalten Gemeinplätze. Die Spuren der gemeinsamen Unternehmungen finden sich im Übrigen auch im archäologischen Material der Zeit: bestimmte östliche Waffentypen, Waffenschmuckgegenstände erscheinen zu dieser Zeit im Kreis der Germanen.

Entgegen den früheren Ansichten waren die unterworfenen germanischen Völker an beinahe jedem bedeutenderen Feldzug der Hunnen beteiligt (376, 381, 405–407, 409, 442, 447, 451). Es wird nur in denjenigen Fällen nicht auf sie Bezug genommen, in denen die Hunnen dem Weströmischen Reich irgendeine militärische Hilfe leisteten (zum Beispiel gegen Radagaisus, für Aëtius, Litorius gegen die Westgoten). Im Falle der größeren Aufmärsche, die den selbständigen Interessen des Hunnenreiches dienen sollten, waren jedoch die Germanen im Laufe der Kämpfe – von den 370er Jahren bis zum Untergang des Reiches – stets neben ihren nomadischen Herren aufzufinden. Auf Grund der Quellen können wir die massenhafte Anwendung der germanischen Verbündeten zeitlich nicht auf die Zeit Attilas begrenzen. Im Laufe der schrittweise erfolgenden Expansion des Hunnenreiches wurden immer mehr germanische Völker unterworfen, die – als Teil des Systems des Reiches – die Hunnen über Jahrzehnte hindurch nachweisbar und mit voranschreitender Zeit in immer größerer Zahl in ihren Kriegen unterstützten.

УЧАСТИЕ ГЕРМАНСКИХ НАРОДОВ В ВОЕННЫХ ПОХОДАХ ГУННОВ

Резюме

На основании данных письменных источников германские народы уже участвовали в самых ранних военных походах гуннов. Первыми участниками можно считать остроготов, которые поддерживали гуннов как принадлежащих к их племенам при столкновениях с другими народами. За период с конца IV и в первом десятилетии V столетия в исторических источниках рядом с остроготами дважды появляются скиры (381 г, 409 г.). Гунны выступают как военные помощники в более крупных военных кампаниях в сороковых, пятидесятих годах V столетия, наряду с германцами и остроготами. Германские генты, проживавшие поблизости гуннских орд также участвовали в военных столкновениях.

К сожалению, на основании имеющихся письменных источников невозможно составить представления о том, какие задачи выполняли в ходе военных кампаний отдельные германские племена. Значительная часть германских племен в основном служила в пехоте, в то время, как среди народов, оказавшихся раньше в восточных степях, (остроготы), предположительно, решающим родом войск была конница, Мы не имеем такого источника, в котором было бы дано более детальное и однозначное описание проходивших сражений и военных походов. Сохранившиеся описания зачастую схематичны, содержат общие фразы. Следы совместных военных выступлений можно обнаружить и в археологическом материале той эпохи. отдельные восточные типы оружия, боевые украшения появились в кругу германцев именно в этот период. В противоположность ранее высказываемым мнениям подчиненные германские народы участвовали почти во всех более значительных военных походах (376, 381, 405–407, 409, 442, 447, 451). Ссылки на них отсутствуют лишь в тех случаях, когда гунны оказывают какую-нибудь военную поддержку Западно-Римской Империи (например, против Радагеза – Аэтиусу, Литориусу – против западных готов). Однако в более крупных военных сражениях служивших самостоятельным интересам Гуннской Империи, войска их всегда находились подле своих кочевых повелителей, начиная с 370-х годов вплоть до падения империи. Что касается исторической ценности источников, следует отметить, что их широкое применение нельзя ограничивать во времени лишь эпохой Аттилы. Империя Гуннов в ходе своего постепенного роста завоевывала все больше германских племен, которые, встраиваясь в систему империи в течение десятилетий, с течением времени все в более большом количестве поддерживали гуннов в их наступательных войнах.